

التاريخ والبيت في ملحمة دمدّم: قراءة من منظور هايدغر

التاريخ والبيت في ملحمة دمدّم: قراءة من منظور هايدغر

المشرف:

أ.د. محسن أحمد عمر
جامعة صلاح الدين – أربيل
كلية اللغات
قسم اللغة الكردية

Mohsenomer@su.edu.krd

الباحثة:

زينب جليل خليل
جامعة صلاح الدين – أربيل
كلية اللغات
قسم اللغة الكردية

Zainabdalloo1@gmail.com

الكلمات المفتاحية: نظرية هايدغر، الزمن والتاريخ، الحقيقة، التاريخ الرسمي لعالم أراي عباسي، بيت دمدّم.

كيفية اقتباس البحث

خليل , زينب جليل , محسن أحمد عمر, التاريخ والبيت في ملحمة دمدّم: قراءة من منظور هايدغر, مجلة مركز بابل للدراسات الإنسانية, تشرين الأول ٢٠٢٦, المجلد: ١٦, العدد: ١٠ .

هذا البحث من نوع الوصول المفتوح مرخص بموجب رخصة المشاع الإبداعي لحقوق التأليف والنشر (Creative Commons Attribution) تتيح فقط للآخرين تحميل البحث ومشاركته مع الآخرين بشرط نسب العمل الأصلي للمؤلف، ودون القيام بأي تعديل أو استخدامه لأغراض تجارية.

Registered في
ROAD

مفهرسة في
IASJ

History and the Home in the *Damdam* Epic: A Heideggerian Perspective

Zainab Jalil Khalil

Zainabdalloo1@gmail.com

Department of Kurdish Language, College of Languages, Salahaddin University – Erbil

Prof. Dr. Mohsen Ahmed Omar

Mohsenomer@su.edu.krd

Department of Kurdish Language, College of Languages, Salahaddin University – Erbil

Keywords : Heidegger's theory, time and history, truth, the official history of the Abbasid world, the House of Damdam.

How To Cite This Article

Khalil , Zainab Jalil , Mohsen Ahmed Omar ,History and the Home in the *Damdam* Epic: A Heideggerian Perspective ,Journal Of Babylon Center For Humanities Studies, October 2026,Volume:16, Issue 10.

This is an open access article under the CC BY-NC-ND license
(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

[This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.](http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

المُلخَص:

في التصور التقليدي، يُنظر إلى اللغة على أنها مجرد أداة لنقل المعلومات، كما يفهم التاريخ بوصفه سلسلة من الأحداث المتعاقبة. غير أن Martin Heidegger يتجاوز هذا الفهم، إذ يقدم اللغة بوصفها "بيت الوجود"، ويعتبر الأدب مُنشأً للتاريخ. تسعى هذه الدراسة، من خلال منهج تحليلي، إلى تسليط الضوء على الكيفية التي يمكن بها لعمل أدبي، مثل "البيت" (الشعر الملحمي)، أن يؤسس تاريخ أمة ويحافظ على هويتها. من منظور هايدغر، ليست اللغة مجرد أداة يستخدمها الإنسان، بل إن الإنسان يسكن في اللغة؛ وبذلك فإن تاريخ كل أمة هو في جوهره تاريخ لغتها. وعندما تتغير اللغة، يتغير فهمنا للتاريخ. وكما يقول هايدغر: "اللغة تتكلم، لا الإنسان". وانطلاقاً من ذلك، فإن حدثاً مثل دمد، قبل أن يكون واقعة تاريخية أو عسكرية، يُعدّ حدثاً لغوياً ذا دلالة عميقة. كما

التاريخ والبيت في ملحمة دمدّم: قراءة من منظور هايدغر

يُميّز هايدغر بين تاريخ الوقائع وتاريخ الوجود، حيث يتمثل التاريخ الحقيقي في اللحظات التي تنكشف فيها الحقيقة (Aletheia) وفي هذا الإطار، لا يقتصر "بيت دمدّم" على نقل الأحداث، بل يكشف عن حقيقة أعمق ويجسد الهوية القومية. وعليه، تخلص الدراسة إلى أن اللغة والأدب يؤديان دورًا أساسيًا في بناء التاريخ وحفظه، وأن العمل الأدبي قادر على تحويل الحدث الزمني العابر إلى ظاهرة خالدة ومستمرة.

تتمحور الأسئلة الرئيسية لهذه الدراسة حول: كيف يتم تصوير واقعة قلعة "دامدّم" في كل من التاريخ الرسمي والأشعار التي تناولت هذه الواقعة؟ وما هو دور اللغة في تشكيل التاريخ ونقله، وذلك من منظور مارتن هايدغر الفلسفي؟

Abstract:

In the traditional view, language is perceived merely as a tool for conveying information, while history is understood as a sequence of successive events. Martin Heidegger, however, transcends this perspective, presenting language as the "house of Being" and viewing literature as the creator of history. Through an analytical approach, this study explores how a literary work—such as the epic poem "Damdam"—can establish the history of a nation and preserve its identity. From a Heideggerian standpoint, language is not simply an instrument employed by humans; rather, humans dwell within language. Consequently, the history of any nation is, in its essence, the history of its language. As language evolves, so too does our understanding of history. In the words of Heidegger, "Language speaks, not man." Viewed through this lens, an event such as "Damdam" is, before being a historical or military occurrence, a linguistic event of profound significance. Heidegger further distinguishes between the history of factual events and the history of Being, positing that true history resides in those moments when truth (*Aletheia*) is revealed. Within this framework, the epic of "Damdam" does more than recount events; it unveils a deeper truth and embodies national identity. The study concludes that language and literature play a fundamental role in the construction and preservation of history, and that a literary work possesses the capacity to transform a transient, temporal event into an enduring and eternal phenomenon.

التاريخ والبيت في ملحمة دمد: قراءة من منظور هايدغر

میژوو بهیت له داستانی دمددا؛ خویندنهوهیه که له روانگهی هايدگهروهه

سهرپهرشتیار

پ.د.محسن احمد عمر

زانکۆی سه‌لاحه‌دین، کۆلیژی زمان، به‌شی زمانی
کوردی

Mohsenomer@su.edu.krd

توێژهر

زینب جلیل خلیل

زانکۆی سه‌لاحه‌دین، کۆلیژی زمان، به‌شی زمانی
کوردی

قوتابی دکتۆرای ئەدهبی کوردی

Zainabdalloo1@gmail.com

پوخته :

له تیروانیی باودا، زمان ته‌نیا وه‌ک ئامرازێک بۆ گواستنه‌وه‌ی زانیاری ده‌بینرێت و میژوو‌ش به‌ کۆمه‌لێک رووداوی یه‌ک له‌ دوای یه‌ک داده‌نرێت. به‌لام، Martin Heidegger به‌ تێپه‌راندنی ئەم دیدگاهی، زمان وه‌ک "مالی بوون" و ئەده‌بیات وه‌ک بنیاتنه‌ری میژوو ده‌ناسینێت. ئەم توێژینه‌وه‌یه به‌ شیوه‌یه‌کی شیکاری تیشک ده‌خاته سه‌ر ئەوه‌ی چۆن به‌رهه‌میێکی ئەده‌بی وه‌ک به‌یت ده‌توانێت میژوو‌ی نه‌ته‌وه‌یه‌ک بنیاد بنێت و پاراستنی ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی بکات. له‌ روانگهی هايدگه‌روهه، زمان ته‌نیا ئامرازێک نییه‌ که‌ مرو‌ف به‌ کاری به‌ینیت، به‌ لک‌وو مرو‌ف له‌ ناو زماندا نیشته‌جێیه؛ به‌م پێیه‌ش میژوو‌ی هه‌ر نه‌ته‌وه‌یه‌ک له‌ راستیدا میژوو‌ی زمانه‌که‌یه‌تی. کاتێک زمان ده‌گۆرێت، تێگه‌یشتن له‌ میژوو‌ش ده‌گۆرێت، وه‌ک ئەوه‌ی هايدگه‌ر ده‌لێت: "زمان ده‌دوێت، نه‌ک مرو‌ف". به‌م شیوه‌یه، رووداویێکی وه‌ک دمدم پێش ئەوه‌ی رووداویێکی میژوو‌یی یان سه‌ربازی بێت، رووداویێکی زمانی ماناییداره. هه‌روه‌ها، هايدگه‌ر جیاوازی ده‌کات له‌ نێوان میژوو‌ی رووداوه‌کان و میژوو‌ی بوون، که‌ تێیدا میژوو‌ی راسته‌قیینه‌ و ساتانه‌یه‌ که‌ حه‌قیقه‌ت (Aletheia) تیا‌دا ده‌رده‌که‌وێت. له‌م چوارچێوه‌یه‌دا، به‌یتی دمدم وه‌ک ده‌قیێکی ئەده‌بی نه‌ ته‌نها رووداوه‌کان ده‌گوازیته‌وه، به‌ لک‌وو راستیه‌کی قو‌لت‌ر و ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی ده‌رده‌خات. بۆیه، توێژینه‌وه‌که‌ ده‌گه‌یه‌نێت به‌و ئەنجامه‌ی که‌ زمان و ئەده‌بیات رۆلێکی بنه‌رته‌تیا‌ن هه‌یه‌ له‌ بنیادنان و پاراستنی میژوو، و به‌یت ده‌توانێت رووداویێکی کاتی بگۆرێت بۆ دیاردیه‌کی نه‌مر و به‌رده‌وام.

وشه سه‌ره‌کییه‌کان : تیۆری هايدگه‌ر، زمان و میژوو، راستی، میژوی عاله‌م ئارای عه‌باسی، به‌یتی دمدم.

١-پێشه‌کی :

رووداوی قه‌لای دمدم (١٦٠٩ ی زاینی) ته‌نها به‌سه‌ره‌اتێکی سه‌ربازی یان کێشه‌یه‌کی سنووری له‌ نێوان ده‌سه‌لاتی سه‌فه‌وی و میرنشینه‌ کوردیه‌یه‌کاندا نییه، به‌ لک‌وو ئەم رووداوه له‌ ناو دوو سیسته‌می زمانی جیاوازا جێگیر بووه، یه‌کیێکیان میژوونووسی فه‌رمی ده‌ربار، تاریخی عاله‌م ئارای عه‌باسی و ئه‌وێتریا‌ن، زمانی داستانی و به‌یتی دمدمه، ئەم توێژینه‌وه‌یه هه‌ولده‌دات له‌ ڕینگه‌ی دیدگاهی فه‌لسه‌فی مارتین هايدگه‌ر، به‌ تايه‌ت چه‌مکه‌کانی وه‌ک زمان وه‌ک مالی بوون، په‌رده له‌سه‌ر راستیه‌کی قو‌لت‌ر لاب‌دات، له‌ تیروانیی هايدگه‌ردا، زمان ته‌نیا ئامرازی گواستنه‌وه‌ی هه‌واڵ نیه، به‌ لک‌وو ئەو شوێنه‌یه که‌ حه‌قیقه‌ت تیا‌یدا ده‌رده‌که‌وێت. کاتێک میژوونووسیێکی وه‌ک ئەسه‌که‌نده‌ر به‌ گی مونی‌ش. به‌ زمانێکی فه‌رمی و ته‌کنیکی باسی دمدم ده‌کات، ئەو ته‌نیا خه‌ریکی تۆمارکردنی رابردوو و ده‌یه‌وێت رووداوه‌که‌ بخاته‌ خزمه‌ت ده‌سه‌لاته‌وه، به‌لام کاتێک به‌تیبێژ باسی دمدم ده‌کات، ده‌چێته‌ مه‌یدانیێکی تره‌وه که‌

هايدگەر ناوی ده نیت بنیاتنانی شاعیرانهی میژوو: لهم روانگه یه وه بهیت ته نیا گپړانه وهی رووداو نیه، به لکو وا ده کات رووداو که بپیته چاره نووس و به شیک له ناسنامه ی ئیستای ئیمه.

رووداوی قه لای دمد (۱۶۰۹ ی زاینی) ته نها به سه رهاتیکی سه ربازی یان کیشه یه کی سنووری له نیوان ده سه لاتی سه فهوی و میرنشینه کوردیه کاندای نیه، به لکو لهم رووداو وه ک دیارده یه کی میژوو ی و که لتووری له ناو دوو سیسته می زمانی جیاوازا جیگیر بووه. یه کیکیان میژوونووسی فه رمی ده رباره، وه ک «تاریخی عالم ئارای عه باسی»، که به زمانیکی ره سمی و ده سه لات-مه حوار رووداو که کان تو مار ده کات، و ئه ویتریان زمانی داستان و بهیتی دمد که له ریگه ی گپړانه وهی زاره کی و شیعریه وه رووداو که ده گوازیته وه. لهم جیاوازیه زمانیه، جیاوازیه کی ساده ی شیوازی گپړانه وه نیه، به لکو جیاوازیه کی قوله له تیگه یشتن و مانابه خشین به میژوو.

لهم توئینه وهیه هه ولده دات له ریگه ی دیدگی فه لسه فی مارتین هايدگەر، به تایبه ت چه مکه کانی وه ک «زمان وه ک مالی بوون» و ده رکه وتی حه قیقه ت، په رده له سه ر ئاستیکی قولتری لهم رووداو له لابتات. له تیروانیی هايدگه ردا، زمان ته نیا ئامرازیکی بۆ گواستنه وهی هه وال نیه، به لکو لهم بواریه که حه قیقه ت له ناویدا خو ی ده رده خات. به م پییه، جیاوازی نیوان میژوو فه رمی و بهیتی دمد، جیاوازی نیوان دوو جوړ ده رکه وتی حه قیقه ت. کاتیک میژوونووسی وه ک ئه سه کده ر به گی مونشی- به زمانیکی فه رمی و ته کنیکی باسی دمد ده کات، ئه وه ته نیا خه ریکی تو مارکردنی رابردوو و ده یه ویت رووداو که بخاته خزمه تی ده سه لات و ئایدیو لۆریاوه. به لام کاتیک به یتبیژ باسی دمد ده کات، ده چپته مه یدانیکی تره وه که هايدگەر ناوی ده نیت «بنیاتنانی شاعیرانه ی میژوو»، له ویدا رووداو ته نها وه ک رابردوو نامینیت، به لکو ده پیته ئه زموونیکی زیان و هه سستیکی هاوبه ش. لهم روانگه یه وه، بهیت ته نیا گپړانه وهی رووداو نیه، به لکو ده پیته هو کاریک بۆ دروستکردنی مانا، تا رووداو که بپیته چاره نووس و به شیک له ناسنامه ی ئیستای ئیمه.

هوکاری هه لپژاردنی ناوونیشانی توئینه وه: هوکاری هه لپژاردنی لهم ناوونیشانه ده گه ریته وه بۆ گرنگی رووداوی قه لای دمد و شوینی تایبه تی له میژوو کورددا، هه روه ها هه ولی توئیه ر بۆ تیگه یشتن له وهی چو ن لهم رووداو له دوو سیسته می زمانی جیاوازا (میژوو فه رمی و ئه ده بیاتی زاره کی/بهیت) نیشان دراوه. هه روه ها گرنگی به کاربردنی تیروانیی فه لسه فی مارتین هايدگەر بۆ شیکردنه وهی په یوه ندی نیوان زمان، میژوو و حه قیقه ت، بووه ته هو کاریکی سه ره کی بۆ هه لپژاردنی لهم بابته. توئینه وه که هه ول ده دات نیشان بدات که ئه ده بیات (به تایبه ت بهیت) ته نها گپړانه وهی رووداو نیه، به لکو بنیادنه ری میژوو نه ته وهیه.

سنووری توئینه وه: سنووری لهم توئینه وهیه بریتییه له:

سنووری بابته ی: شیکردنه وهی رووداوی قه لای دمد له نیوان دوو ده ق (میژوو عالم ئارای عه باسی و بهیتی دمد).
سنووری فکری: به کاربردنی تیوری فه لسه فی هايدگەر، به تایبه ت چه مکه کانی (زمان وه ک مالی بوون، راستی وه ک ناشاراوه ی، میژوو بوون).
سنووری سه رچاوه: ته نها پشته بستن به سه رچاوه میژوویه کان (وه ک عالم ئارای عه باسی) و ئه ده ی (بهیتی دمد).

التاريخ والبيت في ملحمة دمد: قراءة من منظور هايدغر

پرسیاری توئینه‌وه: پرسیاری سهره‌کی ئەم توئینه‌وهیه بریتییە لەوهی کە: چۆن رووداوی قه‌لای دمد له نێوان میژووی فه‌رمی و به‌یتی دمددا پێشان دراوه و جیاوازییه‌کانیان چین، و رۆڵی زمان چیه‌یه له دروستکردن و گواستنه‌وه‌ی میژوو له روانگه‌ی فه‌لسه‌فی مارتین هايدگره‌وه و ئایا ئەده‌بیات ده‌توانیت وه‌ک ئامرازیک بۆ پاراستن و دروستکردنی حه‌قیقه‌تی میژووی و ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌ی کار بکات؟

رێبازی توئینه‌وه: رێبازی ئەم توئینه‌وه‌یه:

وه‌سفی – به‌راوردکارانه‌یه، به‌و مانایه‌ی: ده‌قه‌کان وه‌سف ده‌کړن و شیکردنه‌وه‌یان بۆ ده‌کړت. به‌راورد له نێوان دوو جوړی زمان ده‌کړت: زمان‌ی فه‌رمی (میژووی عاله‌م ئارای عه‌باسی) و زمان‌ی شیعری (به‌یتی دمد). توئینه‌وه‌که پش‌ت ده‌به‌ستیت به‌ دیدگای فه‌لسه‌فی هايدگر، به‌ مه‌به‌ستی تیگه‌یشتن له زمان وه‌ک ئاسۆیه‌کی میژووی، نه‌ک ته‌نها ئامرازیک بۆ گواستنه‌وه‌ی زانیار

٢- چوارچێوه‌ی تیۆری:

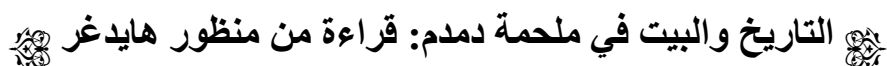
١-٢- ژيان و ره‌وتی فکری مارتین هايدگر

مارتین هايدگر (١٨٨٩-١٩٧٦) له مه‌سکریشی. ئەلمانیا له‌دایکبوو و ژيان‌ی ئەو له‌ گه‌ل گۆرانکارییه‌ گه‌وره‌کانی سه‌ده‌ی بیسته‌مه‌دا گری‌درا. ئەو که سه‌ره‌تا خولیا‌ی تیۆلۆژیا‌ی کاتۆلیکی هه‌بوو، له‌ ژێر کاریگه‌ری ئەدمۆند هۆس‌رلد رووی له‌ دیارده‌ناسی (فینۆمینۆلۆژیا) کرد، به‌لام به‌ خێرا‌ی رێگه‌ی خۆی جیا کرده‌وه. گرنگترین رووداو له‌ ژيان‌ی فکری ئەودا ب‌لا‌و‌کردنه‌وه‌ی کتیی «بوون و کات» بوو له‌ سا‌ی ١٩٢٧دا که ناوبانگیک‌ی جیهانی پێه‌خشی. هايدگر له‌ سا‌ی ١٩٣٣دا سه‌رۆکایه‌تی زانکۆی فرایبورگی وه‌رگرت و له‌م قوناغه‌دا هاوکاری حزبی نازی کرد؛ بابه‌تیک که تا ئەم‌ڕۆ وه‌ک یه‌کیک له‌ تاريکترین به‌شه‌کانی ژيان‌ی بووه‌ و و مایه‌ی مشتومری ئەخلاق‌ی و سیاس‌ی له‌ نێوه‌نده‌ فه‌لسه‌فیه‌کاندا ماوه‌ته‌وه‌ (احمدی، ٢٠٢٠، ٣٤-٤٠)

٢-٢- سیسته‌می فکری و پرسیار له‌ بوون

ئهن‌دیشه‌ی هايدگر له‌ ده‌وری گه‌رانه‌وه‌ بۆ «پرسیار له‌ بوون» (Seinsfrage) «ده‌سوورپێته‌وه، که به‌ بر‌وای ئەو له‌ سه‌رده‌می ئەفلاتوونه‌وه‌ له‌ فه‌لسه‌فه‌ی رۆژئاوا‌دا له‌بیرکراوه. ئەو به‌ ره‌خنه‌گرتن له‌ سوننه‌تی میتافیزیک، مرۆف وه‌ ک (بوون-له‌جیهاندا) پێناسه‌ ده‌کات؛ بوونه‌وه‌ریک که به‌ پێچه‌وانه‌ی شته‌کانه‌وه، بوونه‌که‌ی بۆ خۆی پرس و کیشه‌یه. هايدگر له‌ به‌ره‌مه‌ کۆتاییه‌کانیدا، به‌تایبه‌ت د‌وای «وه‌رچه‌رخان» (Kehre) «له‌ فکریه‌که‌ی، جه‌ختی له‌ سه‌ر ره‌خنه‌گرتن له‌ ته‌کنه‌لۆژیا‌ی مۆدێرن و په‌یوه‌ندی ئەو له‌ گه‌ل راستیدا ده‌کرده‌وه. ئەو پێی وابوو ته‌کنه‌لۆژیا، جیهانی گۆریوه‌ بۆ «کۆگایه‌کی ئاماده‌ بۆ به‌کاربردن» و رێگری له‌وه‌ ده‌کات که مرۆف به‌ شێوه‌یه‌کی ره‌سه‌ن له‌ گه‌ل بووندا رووبه‌روو بپێته‌وه‌ (خاتمی، ٢٠١٦، ١١٢-١١٨)

ناساندنی مارتین هايدگر (١٨٨٩-١٩٧٦)

مارتین هایدگر، فەیلەسوفی ناوداری ئەلمانی، یەکیکە لە کاریگەرترین بیرمەندانی سەدەی بیستەم که بە بڵاوکردنەوەی کتیی "بوون و کات" لە ساڵی ۱۹۲۷، پێرهوی فەلسەفەی رۆژئاوای گۆری. ئەو بە پێچەوانەی نەریتی میتافیزیک، پرسیری "مانای بوون"ی دووبارە زیندوو کردەو. (بیمل، ۲۰۰۳: ۲۴)

وەرچەرخانی فیکری و گرنگی زمان: ژبانی فیکری هایدگر دواي ساڵی ۱۹۳۰ تووشی گۆرانکاریهێک بوو که خۆی بە «وەرچەرخان» (Kehre) ناوی دەبرد. لەم قوناغەدا، ئەو لە شیکردنەوێ مروف بەرهو تێرمان لە مژوووی بوون و دەوری بنه‌رەتی زمان و شیعر و هونەر هه‌نگاوی نا. هایدگر پێی وابوو که مروف تهنها لە پێگهی بیرکردنەوێ شاعیرانەو ده‌توانیت له‌ جیهانی ته‌کنه‌لۆژیدا به‌ شێوه‌یه‌کی ره‌سه‌ن بژیت. (احمدی، ۲۰۱۶: ۱۱۲)

له زمانى كوردیدا، وشه‌ى "نیشته‌جی‌بوون" ته‌ن‌ها به مانای نیشته‌جی‌بوون له خانوو نییه، به‌ل‌کوو وه‌ک هاید‌گر مه‌به‌سته‌تی، به مانای "ئارام‌گرتن و پاراستنی شو‌ی‌تی‌که". هه‌روه‌ها زاراوه‌ی "داساین" زۆرینه‌ی نووسه‌رانی کورد وه‌ک خۆ‌ی به‌کاری ده‌ه‌ین یان ده‌یکه‌ن به "لێ‌ره‌-بوون" بۆ ئه‌وه‌ی جه‌خت له‌سه‌ر ئاماده‌ی مرۆ‌ف له‌ جیهاندا ب‌که‌نه‌وه‌.

له زمانی کوردیدا، وشه‌ی نیشته‌جیبوون ته‌ن‌ها به مانای مانه‌وه له شوینیکی دیاربکراو وه‌ک خانوو نییه، به‌لکوو له روانگه‌ی فه‌لسه‌فی Martin Heidegger له‌وه‌ نزی‌ک ده‌بیته‌وه له بیرۆکه‌ی dwelling، که واته شیوازیکی تایبه‌تی بوونی مروّف له جیهاندا. له‌م چوارچێوه‌یه‌دا، مروّف ته‌ن‌ها له جیهاندا ناییت، به‌لکوو نیشته‌جی ده‌بیت، واته په‌یوه‌ندییه‌کی قوول له‌گه‌ل شوین و ژینگه‌ی خۆی دروست ده‌کات و به‌ شیوه‌یه‌کی چاودێری کارانه ده‌پارێژت. (Heidegger, 1971, p. 145)

ههروهه، له فهلسهفه‌ی هایدگه‌رهوه زاراوه‌ی *Dasein* گرنگییه‌کی بنه‌ره‌تی هه‌یه، که زۆرجار له زمانی کوردیدا به “لێره-بوون” وه‌رده‌گیردیت بۆ ئه‌وه‌ی جه‌خت له‌سه‌ر ئاماده‌ی مرۆف له‌ جیهاندا بکاته‌وه‌. داساین به‌و مانایه‌یه‌ که بوونی مرۆف هه‌میشه له‌ چوارچێوه‌ی “بوون-له‌-جیهاندا”دا تیده‌گه‌ین، واته‌ مرۆف جیا ناکرێته‌وه‌ له‌ ژینگه‌ و کۆنته‌کستی بوونی خۆی (Heidegger, 1962, p. 78). به‌م شیوه‌یه‌، “نیشته‌جێبوون” و “داساین” هه‌ردووکیان ئاماژن بۆ په‌یوه‌ندییه‌کی قوول و بنه‌ره‌تی نیوان مرۆف و جیهان، که‌ تێیدا بوون به‌ مانای ته‌نها هه‌بوون نییه‌، به‌لکوه‌ به‌ مانای تێگه‌شتن، یاراستن و مانادانه‌ به‌ جیهان (Inwood, 1997, p. 55).

۲-۳- راستی وهک ناشاراوهی (Aletheia)

هایدگەر پېښوایه له نه‌ریتی فەلسەفیدا، راستی به هه‌له وهک "گونجانی نېوان مېشک و واقع" پېناسه کراوه. ئەو ده‌گەرته‌وه بۆرەگ و ریشه‌ی وشه یۆنانیه که واتە **Aletheia** که به واتای «ناشاراوه‌پی» یان «ده‌رکه‌وتنی شته‌کان له ناو په‌رده‌ی شاراوه‌پی» دیت. راستی رووداوێکه که تیتیدا بوونه‌وران له شاراوه‌پی دینه ده‌روهه. به‌لام هەر ده‌رکه‌وتنێک، له هه‌مان کاتدا له‌گه‌ل جوړێک له شاراوه‌بیدا (په‌رده‌یۆشکردن) هاورنیه.

٢-٤- زمان: مائی یوون (Language: The House of Being)

بۆ ھایدگەر، زمان تەنیا ئامرازىك نىيە بۆ گواستەنەھەي زانىارى يان ناويىنان بۆ شتە كان. ئەو لە كارە درەنگە كانىدا دەئيت: «**زمان مالى بوونە**». مەروڤ لە ناو زماندا نىشتەجى دەبەيت. راستى "بوون" لە ناو زماندا دەكرەتتەھە. شاعيران و بىرمەندان پاسەوانانى ئەم مائەن. كاتىك زمان دەبەيتە ئامراز (وەك لە تەكنەلۇژىادا)، "بوون" بەرەو لەبىرچوونەھە دەجەيت. (ھایدگەر، مارتىن؛ ۱۹۹۳، ۲۱۷)

زمان وهك «مالي بوون» (The House of Being)

زمان لای هايدگهر ته نيا ئامرازی ئاخوتن نييه، به لكو ئه و شوينيه كه بوون تيدا درده كه ویت و مرقف تيدا نيسته جي دهبيت. زمان ئه و "پروبه ره" يه كه راستی تيدا پرو ديدات. مرقف كاتيک له ناو زماندايه، له پيه ونديدايه له گه ل بوون. هايدگهر پيوايه زمانى ته كنكي و رۆژانه (قسه و باسى بيما) راستی دهشاريته وه، به لام زمانى شيعرى راستی "درده خات (له ژير ناو نيشانى "وتار و زمان"، باس له وه دهكات كه چۆن زمان دهبيت مه رجى نيسته جي بوونى مرقف).

٥-٢- ميژوو و چاره نووسى بوون (Geschichtlichkeit)

ميژوو له روانگه ي هايدگهر وه، كوومه له پرو و داويكى رابردو نييه، به لكو "بارودوخى بوون" ه له كاته جيا وازه كندا. ئه و جيا وازى دهكات له نيوان (Historie ميژوو نووسى) و (Geschichte ميژوو بوونى، ميژوو واته چۆنيه تى دركه و تنى بوون بو مرقف له ههر سهرده ميكا. بو نموونه، له سهرده مى مؤديرنه دا، ميژوو به شيوه ي «ته كنه لوژيا» درده كه ویت كه تيدا هه موو شتيك وهك «سهرچاوه ي پاشه كه و تكراو» ده بينریت. (فرهاد، ٢٠٢٤، ٢٢٣).

ميژوو وهك «ميژوو بوون» (Seinsgeschichte)

ميژوو لای هايدگهر بریتی نييه له تيپه رپوونى كات، به لكو بریتیيه له و شيوازانهى كه "بوون" له ههر سهرده ميكا خوى تيدا "ده به خشيت" يان "ده شاريتيه وه". ميژوو لای ئه و بریتیيه له Geschichtlichkeit (ميژوو مه ندى). ئه مه به و مانايه يه كه مرقف هه ميشه له ناو ميژوو دايه و ناتوانيت له دره وهى ئه و ميژوو سهرى راستی بكات. ههر سهرده مه و راستی و زمانى تايهت به خوى هه يه (بو نموونه ميژوو سهرده مى مؤديرن ميژوو "له بيرچوونه وهى بوون" ه). (كه مال، ٢٠١١، ٨٨-٩٢).

٦-٢- پيه وه ندى نيوان زمان، راستی و ميژوو

له فكري هايدگهر دا ئه م سى چه مكه به يه كه وه گرندراون:

- ١- راستی له ساتيكي ميژوو ييدا درده كه ویت
- ٢- ئه م دركه و تنه له ناو زماندا (به تايهت زمانى شيعرى) پرو ديدات
- ٣- كو بوونه وهى ئه م دركه و تنانه ميژوو راسته قينه دروست دهكات

راستی و حه قيقهت، له ساتيكي ميژوو ييدا ده كرپته وه و درده كه ویت.

- ئه م دركه و تنه له ناو زماندا به تايهت زمانى شيعرى و بيركردنه وهى ره سه ن، پرو ديدات.
- كو بوونه وهى ئه م دركه و تنانه، ميژوو راسته قينه مرقف پيكد هينيت.

٧-٢- ئه ده بيات وهك بنياتنه رى ميژوو

هايدگهر له وتارى «سهرچاوه ي كار هونه رپيه كان (Heidegger, 2002) ص. ٤٥ (ده ليت:

هونه، جیگیرکردنی حهقیقه ته. شاعر بالاترین شیوهی زمانه؛ نهوهی دهمنیتتهوه، شاعیران بنیاتی دهنن، بهم پنیه:

۱- میژوو ته نیا له راپورته کاندای نامینیتتهوه — میژووی فهرمی هه موو رووداو ده کان به شیوهی راسته وخو نووسراوه و به ریگی زانیاری دهروه دهچیت .

۲- له نه ده ب و شاعر دای دهمنیتتهوه — بهیتی شاعیرانه به شیوهی رووخی و ههستیار، رووداو ده کان له فهلسه فهی زمان دابین ده کات و میژوو به هویت نه ته وهیه کان روون ده کات .
برگهی فهلسه فی

له روانگهی هايدگه: زمان ته نهی ئامرازیکي گواسته نهوهی زانیاری نییه؛ به لکو مایی بوون و جیگیرکردنی حهقیقه ته. شاعر و بهیت دهرفه تیکي بنیاتنهوهی میژووی هیه و ناسنامه و رووخی نه ته وه ده پارێزیت .

۸-۲- په یوه ندی تیوری هايدگه و بابته دمد

میژووی فهرمی به شیوهی راسته وخو رووداو ده کان تۆمار ده کات، به لام به ریژهیه کی زور ده رخه ی حهقیقه ت و ناسنامه ی نه ته وه یی نییه . بهیتی دمد ته نیا گپرا نه وه ی رووداو نییه؛ به لکو مایی بوونی کورد و شوینی پاراستنی حهقیقه تی میژووی ده رده خات. به شیوهی فهلسه فی، زمانی شاعر، رووداو به شیوهی نه ته وه یی و ههستیار پێشکەش ده کات.

میژووی عالهم ئارای عهباسی:

یه کیکه له گرنگترین سهراوه کانی میژووی سهفه و یی، به تایبته سهردهمی پاشایه تی شاعه باسی یه کهم . نووسه ری ئهم به رهه مه، ئه سه که نده ره گی تورکمانی مونشییه که له سهردهمی ده سه لاتی شاعه باسدای، میژوونوو سیکی به ناوبانگ بووه و له هه موو قوناغه کانی ده سه لاتی شاعه باسدای له گه لیدا بووه و توانیویه به تیر و ته سه لی باسی ئهو ده مه بکات که قوناغیکي پر له هه وراز و نشیو بووه .
بێگومان هه یچ کاتیک میژوونوو سیکی بیلایه ن نه بوو، ئه سه که نده ره به گ خوی تورکمان بووه و له و سهرده مه ش تورکمانه کان خاوه ن ریز و پله و پایه بوون له ده سه لاتدا . ئه سه که نده ره به گ له ته مه نی ۲۶ سالی دا ها ته ریزی خزمه تگوزارانی شاعه باس و لایه نگری بووه و تا کو تا پی ته مه نی له خزمه تی شاعه باس بووه و له سالی ۱۰۴۳ ی کوچی له ته مه نی ۷۵ سالی دا کوچی دوا پی کردوو .

هوی ناوانی ئهم کتیه به (عالهم ئارای عهباسی) بو ئهو ده گه ریته وه که پێش ئهو (فه زلولا بن روزییهان خنجی) میژووی (عالهم ئارای ئه مینی) دانابوو که هه موو کتیه که ی ره خنه یه له ده سه لاتی سه فه و ی و سهرده می شا ئیسماعیلی یه کهم و باسکردنی زو لم و دوژمنکاری ئهو قوناغه بووه . سهرانسه ری کتیه یی عالهم ئارای عهباسی، باسی رووداو ده کان و شه ر و چاوپێکه وتن و سه فه ره کانی شا عه باسه و نووسه ریش له بهر مه رای کردنی یاخود له ترسی توو ره یوونی شا و هه روه ها بو رازیکردنی شا، زورچار ده ستکاری رووداو ده کانی کردوو و زورچار که رۆلی خرا پی شا له رووداو ده کاندای به ئاشکرا ده رکه وتبا، هه ولیدا وه شا بیه ری و بێگونا هه پێشان بدات، ئهم شیوازه ی میژوونوو سی ده رباری ئیران ره خنه ی خوی هه لده گریت . (مرادی، فرید، ۲۰۱۲: ۱۱)

له باره ی کاره ساتی قه لای دمد که بابته تی تووژینه وه که مانه، له بهرگی دووه می میژووی عالهم ئارای عهباسی باسکراوه به ناو نیشانی (باسی دژایه تی و سه رکێشی ئه میرخانی برادوست و رۆشتنی ئیعتیما دو

التاريخ والبيت في ملحمة دمد: قراءة من منظور هايدغر

دهوله وگه مارؤدانی قه لای دمد (و باسی سه رگوزشته ی رووداوه کانی کردوو ، بهوشیویه باسی رووداوه کان ده کات که خوی به شداربوو له رووداوه کانی و تۆماری کردوون و به زمانی ده سلات ده دوت .

بهیتی دمد :

(بهیت بهو هه لبهست و سترانه ده لئین که زۆرت ئاینین ، به لام هیندیکیان بابته کانیان میژووی و ئه ویندارانه و ئاینی و نه ته وپی و کۆمه لایه تین ، جاری واشه پیان ده لئین : ئیلاهی که به مانای ئه ی خودای منه . به ههوا و ئاهه نگه وه ده کوترین . له هیندی هه ریم هه ر بۆ سترانی ئاینی ئه و ناوه له کار ده هین و هک سترانی ده رویشان که له هه ندی هه ریم قه سیده یان پیده لئین ، له لایه کی تره وه کورده عه له ویه کان چ به کورمانجی و چ به زازاک - کورمانج ، به سترانی ئاینی ده لئین ((بهیت)) . زیکری ته ریه ته کان و ههروه ها هه وای عیرفانی و سۆفیانه بهیت رۆلێکی گرنه گ له ژبانی مۆسیقای کورداندا یاری ده کات . (به هرام به گی ، ئاهه نگه ری ، ٢٠٢٥ : ٣٦)

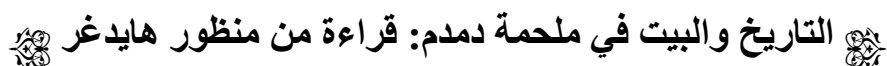
بهیت تایبه ته به ئه ده بی زاره کی کوردی و پانتاییه کی فراوان له فۆلکلۆری کوردی بۆ خوی ته رخان کردوو . (بهیت و به ند : به گشتی بهیت چیرۆکی قاره مانیتی ، دلداری ، خۆشه ویستی و به سه رهاته هه ستیاره کانی گه لی کورده که به شیویه کی پر ناوه روکتر و جیاوازتر له پاژه کانی تری فۆلکلۆر ده وتی . تایبه ته به کولتور و فره نه گی گشت ناوچه کانی موکریان که پیرانان ، سه رده شت ، پشه شت و ... (له خۆ ده گری) . فه قیزاده ، ١٣٩٩ : ٩ . له بهیتدا هه ر کۆپله یه ک سه روای خوی هه یه ، بۆ نموونه له بهیتی دمد :

خان ئاودال و کاکه خانه / چهوت شه وان و چهوت رۆژانه / شه پیان ده کرد به شیرانه / شیریان نه یانندی کیلانه / شه هیدیان کرد کاکه خانه / هاوار و رووړو دمدمه / خان ده لی خانی خه زاییمه / تا له دنیا به ئه ز بژیمه / بۆ خۆم په رزینی شه پیمه / خان ئه ودال و کاکه خانه / کردبوویان وه عده و په یمانه / دهس هه لئه گرن له و کارانه / بانگم وه بهر میری میران / خان چهوت قۆلی دانه بهر شیران / بانگم وه بهر پاشای قودره تی ، خانیان شه هید کرد به کوتکی خیه تی ، هاوار و رۆړو دمدمه ... (فه قیزاده ، ٧٧) . (اسکارمان ، ١٣٦٤ : ٢١٥)

گیرانه وهی میژووی و ئه ده بی له روودای قه لای دمددا :

روودای میژووی شه ری قه لای دمد که له نیوان شاعباسی سه فه وی و ئه میر خان روویدا له دوو به ره مه دا ، به دوو شیویه ته واو جیاواز باسکراوه ، جۆری ده ق و گیرانه وه له نیو ئه م دوو به ره مه جیاوازه . بهیتی دمد ده قیکی داستانی و گیرانه وه یه کی ئه ده بیه ، به لام میژووی عاله م ئارا ده قیکی میژوویه به گیرانه وه ی گوزارشتی . هه رچه نده لایه نی هاو به شیان هه یه چونکه له داستان و میژوودا هه ردووک له رووی گیرانه وه دا له یه ک خانه دان . لیژده را رۆلی جۆری وتار خۆی ده نوینی و جیاوازی گیراندنه وه ی ئه م رووداوه میژوویه له دوو به ره مه ی ناوبراودا بوونی دوو جۆره وتار ده سه لمینی و مه به ستمان له جیاوازی وتار ئه وه نیه که به ته واوه تی دژی یه ک بن یاخود پیچه وانه ی یه کن به لکو مه به ستمان ئه وه یه که له ئه نجامی درکردندا به یه ک به چ شیویه که . (موحه مه دی ، ٢٠٢٤ : ٢٦) .

شیوازی وتار له میژووی عالم ئارادا ، وتاری ده سه لاته به رامبه ر به یاغیویه که که مه ترسی دروست کردوو به ده سه لاته که یان و ده بیته به هه ر شیویه که سه رکووت بکریته و له ناو به ریته ، به لام وتاری داستانی قه لای دمد و به تایبه ت بهیتی دمد ، وتاری زوئملیکراوی عاشق به ئازادی و

جیاوازی نیتوان گیرانه وه کان ته نیا بۆ گیره روه ناگه رپته وه و ته نانه ت خودی گیره وهش به شیکه له جیاوازییه کان ، پۆلی جوړی وتار و ئایدو لوژی له گیرانه وه کانداکاتیک به باشی خوۍ ده نوینیت که دوو گیرانه وهی جیاواز له رووداوکی میژووی داستانی دپته کایه وه .(سه رچاوه ی پښوو : ۳۰)

به پيچه‌وانه‌ی ميژوی عالم ئارای عه‌باسی ، به‌یت وه‌ک فۆرميکی ئەده‌بیی و شیعی ، رووداو‌ه‌که له ناو زماندا زیندو ده‌کاته‌وه .هايدگه‌ر ده‌لێت :کاره‌کته‌ری سه‌ره‌کی له شیعردا بنیاتنا نه له جيهان ، له جياتی ئەوه‌ی ته‌نیا راپۆرتی شه‌ره‌که بدات ، جيهانێکی نوێ بۆ نه‌ته‌وه‌که‌ی ده‌خولقي‌نیت .
(ئه‌حمه‌دی، ۲۰۱۶، ۱۴۰)

ئەدەبىيات ۋەك دامەزلىنەرى حەقىقەت: ھايدىگر لە وتارى سەرچاۋى بەرھەمى ھونەرىدا بە پاراشكاۋى دەلىت: ((ھونەر كە ئەدەبىيات جوانىيە كە يەتتى، جىگىر كەردىنى حەقىقەتە لە ناو بەرھەمدا)).
ئەۋىيى ۋابە مېژو لە رىنگەي كارە ھونەرىيە كەنەۋە دەست بېدە كات. (ظىيا شەھابى، ۲۰۱۳، ۷۲)

التاريخ والبيت في ملحمة دمد: قراءة من منظور هايدغر

بهی دمد ته نیا گیرانه وه نیه، به لکو سهره تایه کی میژوویه، واته میژووی راسته قینهی دمد له و چرکه ساته وه دهستیپده کات که بووه به بهیت و ئەده بیان شاعیر وه ک بونیاده نری میژوو هایگر له شیکردنه وهی شیعره کانی هۆلده رلیندا ده لیت شاعیر ناوی پیروژه کان ده هیئت و به مهش میژوو بنیاد ده نیت (جوزی، ۲۰۱۷، ۷۸)

په یوهندی به دمد: لیژده ده توانین ئاماره بدهین که به یتبێژ، هه مان رۆلی شاعری هايدگهري ههیه که به بهی دمد، میژوویه کی نوێ بۆ کورد نووسیوه ته وه. کاتیک ده لپن ئەده بیات مالی حهقیقه تی میژوویه، مه به ستمان ئەوهیه که حهقیقه ت نه ک له راپۆرتیه وشکه کان، به لکو له ناو زمانی شیعردا نیشته جی ده بیت. هايدگر ۷۲ لیژده بهی دمد ده بیته ئەو ماله میژوویهی که تیدا حهقیقه تی بوونی کورد و بهرگریه که ی بۆ هه میشه ده مینیتته وه، چونکه به وتهی هايدگر ته نیا ئەوهی شاعیران بنیاتی ده نین بۆ میژوو ده مینیتته وه (ئه حمه دی ۲۰۱۶: ۳۴۲)

۹-۲- په یوهندی نیوان زمان و میژوو له فیکری هايدگهردا

- زمان: مالی بوون و ئاسۆ میژوو: هايدگر له کتیبی "نامه یه ک ده رباره ی ئۆمانیزم" دا، رسته به ناو بانگه که ی ده لیت: «زمان مالی بوونه». به لام ئەم ماله ته نها شوینیک نییه، به لکوو کایه یه که که تیدا "راستی بوون" روو ده دات. میژوو له روانگه ی هايدگه ره وه هیچی تر نییه جگه له میژووی "کرانه وهی" بوون له ناو زماندا. (هايدگر، ۱۹۹۸، ۲۳۹)

- نیشته جی بوون له زماندا: تپه رین له ئامراز بوونی زمان: یه کیک له گه وره ترین ره خنه کانی هايدگر بۆ جیهانی مۆدیرن، مامه له ی ئامرازیه له گه ل زمان. ئەو پێیوايه ئیمه له زماندا «نیشته جی» (Dwelling/Wohnen) ده بین، نه ک ته نها بۆ گواستنه وهی زانیاری به کاری به ینین.

- نه مری میژوو له ناو ئەده ب و شیعردا: بۆ هايدگر، شیعر (Poetry) بالترین شیوه ی زمانه. شاعیر ئەو که سه یه که بوون «بنیات ده نیت». میژوو له رێگه ی جهنگه کانه وه نامینیتته وه، به لکوو له «وشه» ی شاعیرانه دایه که روحی سهرده میک ده پارێزیت. ئەوه ی ده مینیتته وه (نه م ده بیت)، شاعیران بنیاتی ده نین. (هايدگر، ۱۹۴۹، ۲۸۱)

شیکردنه وهی «بهی دمد» (یان داستانی قه لای دمد) به پتی تیروانینه فه لسه فیه کانی هايدگر:

بۆ ئەوه ی ببینین چۆن میژوو له ناو ئەده ب و زماندا «نه م» ده بیته وه. له روانگه ی هايدگه ره وه، ئەم بهیته ته نها گیرانه وهی رووداوێکی سهریازی یان شه ریک نییه، به لکوو «دامه زرانندی میژووی» میلله تیکه له ناو زماندا. لیژده به چهند خالیک شیکردنه وهی بۆ ده کین:

- بهی دمد وه ک «مالی بوون» ی کورد: هايدگر ده لیت زمان مالی بوونه. له «بهی دمد» دا، زمانی کوردی ته نها زمانیک نییه بۆ گیرانه وه، به لکوو بووه بهو شوینه ی که «بوونی کورد» ی تیدا پارێزراوه. کاتیک قه لاکه له راستیدا ده رووخیت، داستانه که له ناو زماندا قه لایه کی به هیژتر بنیاد ده نیت که هیچ سوپایه ک ناتوانیت پیرووخینیت.

- نیشته جی بوونی شاعیرانه له ناو کاره ساتدا: هايدگر پتی وایه نیشته جی بوون، (Wohnen) ته نیا ژیان له ناو خانوودا نییه، به لکوو پاراستنی زهوی و ئاسمانه. له م بهیته دا، قاره مانه کانی وه ک «خان له پزیرین»، له بری خۆبه ده سه وه دان، «بوون له نیو شکۆدا» هه لده بژێرن. ئەوان نیشاندده دن که بوونی ره سه ن ئەوهیه که مروف پارێزگاری له شوناسی خۆی بکات، ته نانه ت ئەگه ره به نرخي گیانی شی. بیت.

نهمري میژوو له ریځه‌ی شیعره‌وه: وه‌ک پښتر باس‌مان کرد، هايدگر ده‌لټ: «ته‌وه‌ی ده‌مټټه‌وه، شاعيران بنياتي ده‌نټ». رووداوی دمد وه‌ک «واقعيه‌تيکی میژووی» له‌وانه‌بوو له‌ ناو کټي‌به‌ تۆزاو‌په‌کاني میژوودا فه‌رامۆش بکرايه ، به‌لام کاتيک بوو به «به‌يت» (شيعر و مؤسقا)، له‌ کاتي تيپه‌ريندا ، جیگیر بوو. ئەم شيعره‌ میژووی له‌ کاتيکی تيپه‌ره‌وه‌ گۆری بو «کاتيکی هه‌ميشه‌ی». ئیستا دمد ته‌نها رووداویکی سالی ۱۶۰۹ نییه، به‌لکوو به‌شیکه‌ له «ئیستا»ی زمانی کوردی.

۴. ئالیتیا (راستی) له بهیتی دمددا

بو هايدگر راستی واته «ده‌رکه‌وتن له‌ په‌ناوه». (احمدی، بابک؛ هايدگر و پرسش بنيادين) به‌یتی دمدم راستیه‌ک ده‌رده‌خات که له‌ هيچ کټي‌پيکی میژووی فه‌رمیدا نییه؛ ته‌ویش راستی «ئیراده‌ی بوون»ی نه‌ته‌وه‌یه‌که. شيعره‌که وه‌ک رووناکیه‌ک وایه که په‌رده له‌سه‌ر جه‌وه‌ه‌ری میژووی کورد لاده‌بات. به‌م پټیه، به‌یتی دمد «بنیاتناني بوون»ه به‌ زمانی کوردی. به‌تيپ‌ژ لټ‌ده‌ا وه‌ک ته‌و پاسه‌وانه‌یه که ریځه‌ نادات میژوو بمري‌ت، به‌لکوو به‌ هیزی وشه، کاره‌ساته‌که ده‌کاته «نیشتمانیک» که هه‌موو کوردیک تيیدا نیشته‌جییه. (Heidegger, 1971, p. 35)

جیاوازی نیوان میژووی فه‌رمی و بهیتی دمد:

شیوازی زمان: له‌ میژووی فه‌رمی، زمان به‌ شیوه‌ی راسته‌وخۆ، په‌سمی و فاکتی نووسراوه و بو نیشاندانی زانیاری به‌کار ده‌هینریت. له‌ بهیتی دمد به‌ شیوه‌ی شاعیرانه، ره‌وشدار و هه‌ستیار به‌کار ده‌هینریت. به‌هۆی ئەمه، میژووی فه‌رمی زانیاری روون ده‌دات، و به‌یت هه‌ست و هویت دابین ده‌کات.

نیشاندانی رووداو: میژووی فه‌رمی ، رووداوه‌کان به‌ شیوه‌ی راسته‌وخۆ نووسراون، که زانیاری پيشک‌ش ده‌کات. به‌لام به‌یتی دمد رووداوه‌کان به‌ شیوه‌ی گشتی و شاعیرانه ده‌ستکاری ده‌کات و هه‌ست و رووحي نه‌ته‌وه‌ی پيشک‌ش ده‌کات.

روئی زمان: له‌ میژووی فه‌رمی، زمان ئامرازیک گواستنه‌وه‌ی زانیاریه. له‌ بهیتی دمد، زمان وه‌ک مالی بوون و ناشاراوه‌ی ده‌رده‌که‌وت و ده‌توانیت ناسنامه و میژووی نه‌ته‌وه‌ پارتی‌ت .

روئی ئەده‌بیات: میژووی فه‌رمی به‌ شیوه‌ی وه‌سف و تاریخی نووسراوه و به‌ شیوه‌ی راسته‌وخۆ زانیاری نیشان ده‌دات. به‌یتی دمد به‌ شیوه‌ی شاعیرانه هه‌ست و رووحي نیشان ده‌دات و ده‌توانیت بنیاتنه‌ری میژوو و پارتی‌زه‌ری حه‌قیقه‌ت بټ.

پیناسی نه‌ته‌وه: میژووی فه‌رمی ، ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه به‌ شیوه‌ی زانیاری پارتی‌زاو ده‌ناسنټ. به‌یتی دمد ناسنامه نه‌ته‌وه‌یه‌کان به‌ ره‌وش و شاعیرانه به‌رز ده‌کات. به‌ هه‌مان شیوه، ئەده‌بیات و به‌یت رووداویکی میژووی ده‌گۆرټ بو دروستکردنی ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌ی.

۳-شیکاری

۱-۳-به‌یتی دمد و ئەده‌بیاتی هاوشیوه‌ی، ته‌نها چیرۆک نین، به‌لکوو "قه‌لایه‌کی زمانی"ن که نه‌ته‌وه‌یه‌ک تيیدا نیشته‌جییه.

التاريخ والبيت في ملحمة دمد: قراءة من منظور هايدغر

مرؤف کاتیک دهتوانیت به رهسه نایه تی بئیت که له ناو زمان و شیعرده نیشته جی بیت، چونکه لیرهویه که دهتوانیت رووبه رووی فهوتان و له بیرچوونه وه ببیتته وه.

بهم شیویه بهیتی دمد، باسی قاره مانیتی و نه به ردی خه لکانیک ده کات که بۆ رزگار بیون له کوټ و بهندی سته مکاری سهفه و ییه کان، به سه رکردایه تی ئه میر خانی برادوستی، په یمان ده به ستن له نیو قه لای دمددا تا کوټای ژانیان به ران بهر دوژمن، سهر دانه نه وینن و له نیو ئه ده بدا بۆ هه میشه به نه مری مانه وه و بوون به به شیک له میژومان. خانی له پزیرن و خه لکه که ی نیو قه لای، له بهر ئه وه بوون به قاره مانی میلی، چونکه هیچ چهک و که له پهلایکی سهر و سه مه ره بیان نه بوو، ته نیا له بهر ئازاد یخوازی و بئزازی له داگیر که ره به رام بهر به دوژمنانیان راوه ستان و ئه مه ش جگه له و کاریگه ریه که له سهر ده سه لاتی شاعه باس هه ییوه که یه کیک له گه وره ترین له شکر ی ئه و کاته رووبه روویان بوونه وه و تا کوټای کوټیان نه دا و بۆ چه نندین مانگ ئه و له شکره یان به زاند و نه یان توانی قه لاکه داگیر بکه ن، له کوټاییشدا هه رچه نده هه موویان و ئه و سه رکرده مه زنا نه شه هیدکران، به لام خه لکی ناوچه که و تا ئه مرؤش وه ک کورد شانازی به رووداوه کانی قه لای دمدمه وه ده که یین و به پاله وانی خو مان ده زانین؛ که واته بۆ دیاری کردنی پاله وانی خو مان، نابیت چاومان له پاله وانی ئه لیاده و شانامه بیت، به لکو به یی سروشتی فۆلکلوری و میلی خو مان، پاله وان و داستان و جوړه کانی دیاری ده که یین.

ئهم بۆچونه هه لیه به بهم شیویه باس له داستانی قه لای دمد ده کات که هه روه کو چون پئیشتر به داستانی فۆلکلوری کوردی داینانیت و ئه رکی پاله وان به شیویه کیت دیاری ده کات، به مشیویه ده دوت: (ئهمه جگه له وهی که به ره هه مه که خالیه له خه یالاتی ئه فسانه یی، به واتا فراوانه که ی واتا به ره هه مه که به رده پۆش نه کراوه به بابه ته ئه فسانه ییه کانه وه که خاسیه تیکی گرنگی داستانی فۆلکلورییه، هه روه کو ئه وهی له داستانه کانی نیبلوئنگ و بیورف دا ده بینین، هه روه ها که ره سه و ئامیره کانی داستانییش له م به ره هه مه دا یه کجار لاوازن که له گه ل که شوه وهی داستانییدا تیک ناکه ونه وه، چونکه داستان پیویستی به چه کی سه رنجراکش وه کو ئه وهی لای هه ر قاره مانیتی داستان ده بینین، ئه گه ر شمشیر بیت ئه و سهر و سه مه ره و سحر اویه و کازاکه شی زیر و زیر و برۆنه، ئه گه ر تیر و که وان بیت ئه و تایبه ته به هیزی ئه و پاله وانه وه و که سانی دیکه له خوار توانای ئه وه ن که بتوانن به کاری به یین. (مولود، نازم، و سالح، ٢٠١٨، ٣٢١)

به لام که ره سه کانی قه لای دمد بریتین له توپ و شمشیری ئاسایی و تیر و که وان ئه مه ش وابه ستن به به ره هه می چیرۆکه که وه، زیاتر له وهی تایبه ت بن به پاله وانی داستانی هه روه ها به ره هه مه که هه م دیسان خالیه له شتی سحر اوی که پاله وانی پیجیا ده کریتته وه له که سانی دیکه ی ناو داستانه که وه ک ئه وهی پاله وان ئه سه یی بالدار یان پالتوی خو ونکردنی هه بیت جگه له وه ش کات له به ره هه مه که دا یان به گشتی له و به ره هه مه کوردیانه ی به داستان دانراون شیویه کی زنجیریان هه یه و به دوا یه که دا دیت. هه روه ها روودا و تیا یاندا هه م دیسان به شیویه کی زنجیره یی رووده ن زور جار به ره هه مه فۆلکلورییه که، کو مه له روودا ویک ده گیریتته وه که هیچ په یوه ندییه کی ئه وتو له نیواندانیان نییه، هه رچه نده له داستانه که ره نگه ئه مه شتیکی ئاسایی بیت ئه گه ر به شیویه کی جوان به یه که وه گرئ بدرین یان ماوه ی زه مه نه که شیان له یه کتر دوور بیت به لام له و به ره هه مه کوردیانه پچراون و به یه که وه گرئ نه دراون زور ده بینریت که ئه وهی زه مه نه که شیان له یه کتر دوور بیت. (مولود، نازم، و سالح، ٢٠١٨، ٣٢١ و ٣٢٢)

لایه نی شاروه ی نیو میژو و پاراستنی ئه و بابه تانه له نیو بهیتی دمددا:

خیانه تکردنی مه حمود مه رکانی له تو ماری حجی جوندی:

ئەمەش بۆ ئەو مەبەستە کە داستانی قەلای دمد هەروەها لە لایەکی ترەو ئەگەر کەسایەتی سەرەکی داستانی قەلای دمد کە خانی لەپزیرینە و بوونیکی حەقیقەتی هەبوو و تا ئێستاش باس لە ئازادیتی و جوامیری ئەم کە ئە پیاو دەکەین و ئەمەش بەهۆی ئەوەیە کە بۆتە قارەمانیکی میلی و لە میژووی نەتەو کەشی باسی لێوە دەکەین، بەلام ئەوەی کە نەمری کردوووە گواستەنەوێ قارەمانیەتی راستی و واقعی بۆ ئەدەب و لە ئەدەب چ داستان و چ چیرۆک و رۆمان و تەنانت شائۆش وەکو قارەمانیک وەسفی دەکەین. مەرج نیە قارەمان سەرکەوتوو بیت بەسەر دوژمنە کەیدا، بەلکو ئەوەی کە خانی لەپزیرینی کرد بە قارەمانیکی نەمر، کۆلنەدانی بوو لە بەرامبەر دوژمنانی و هەروەها بوونی چەکی سەیر و سەمەر و هیژی بێسنوور لە نێو ئەفسانەدا دەگونجێت، نەک لە نێو داستانیکی کە سەرچاوەی فەرمیی میژووی هەیه و بەم پێیە دەتوانین داستانی قەلای دمد بە داستانی قارەمانی کوردی هەژمار بکەین.

دەبی تیبینی ئەوە بکەین کە دەتوانین دوو جۆری داستانی قارەمانیتی بەرچاو بگرین:

یە کەم داستانی قارەمانیتی ئەفسانەیی وەکو رۆسەم و زوراو کە بە شیوەزاری گۆران و پیش لە داستانی قەلای دمد بەردەست بوو وەکو شانامەیی فردوسی بە ئەفسانەو ئەوتێتە کراوە.

دوو هەم داستانی قارەمانیەتی میژوویی کە ئەمە داستانی قەلای دمد دەگرێتەو بۆ یە کەم تۆماری لەلایەن ئۆسکارمان لە تۆحەیی موزەفەرە بەردەستە و داستانە کە لەلایەن عەبدولرەحمان بە کر و تراوە کە یە کێک بوو لە دەنگ بێژەکانی ناوچەیی موکریان.

پاش ئەوەی قەلای دمد لەلایەن خانی لەپزیرین و هاوڵاتی نۆژەن دەکرێتەو و هەواڵە کە بە شاعەباس دەگەیت، سەرەرای ئەوەیش شا زۆر داوا دەکات قەلاکە بە جێبەجێی و لە بەرامبەر داژانی ماددەیی خان و بنەماڵە کەیی دابین بکات، بەلام خان رازی نابێت و بەرامبەر بە شاعەباس دەووستی و بریاری بەرگریکردن دەدات:

بلا هەر لە شای هەتا خونکاری / هەر لە خونکاری هەتا شاهیه / شا بە عەبدالی گەرایە / هۆ لە دمدی دی دەزگایە / لە ئێسپەهانێ لێ کردرایە / شاعەباس دەلی حەسەن خانە / بلا بکەین تەگبیر و رایانە / بەسەرمان داهاات زستانە / زستان چوو و رابرد هاوینە / رابە بە دل و یەقینە / رووکە شوغلم بۆ پیک بێنە / دمدم لە بۆ بستینە / ئەو سال حەوت سالە لە من یاغینە / دەلی شا جیی ئاسیە ئەز نایچوو / هیمدادی بۆ دی لە رووی / دەتشکیئێ تیک دەدا کو / دەتکەن بە بەردی بنگو / خەلکی بە ئام دەتکەن لو / شەعباس دەلی حەسەن خانی بە غەرەزە / بەس بکە قسەیی ناتەرەزە هەستە لە پیشم رابەزە / لە هیمدادت دەیم ئەزە / دمد لەزگی بە غەرەزە / (ئۆسکارمان، ٢٠٤)

لێرەدا ترسی شا عەباس و دەستوپتووەندی ئاشکرایە و هەروەها ترسیان لە شکستەینان و یارمەتیدانی رۆمیەکانە بۆ خانی لەپزیرین و ئەمەش لە حائیکدایە کە شاعەباس ولاتیکی بەهیژی لە ژێردەستە و ئەمیرخانیش تەنیا قەلایەکی هەیه، بە هەر حال لەشکر رێکدەخرێت و بە هەموو توانای خۆیەو هیژش بۆ دمد دەست پێدەکەن:

دی لرفە لرفی بەیداغان / دی دەنگی زری و قۆل چاغان / مەنزل لە بنا و مەراغان / قۆشەن دی ری بە رێیە / دەلی خانی موکری لە کوئیە / مەنزلێکیان لە دەشتی خوئیە (٢٠٦)

پاشان هەواڵە کە دەگات بە خانی لەپزیرین / جواب چوو لە بۆ خانیه / چاکە خو بکە قەویە / عالەم بۆ ئەو بزووئیە / چاک شەرێک لە سەر دینیە / خان دەلی ئەو شا بێ ئەمنیش خانم / خالقی بێ بە بشتیوانم / غولامی رەوێک شیرانم / ٢٠٧

التاريخ والبيت في ملحمة دمد: قراءة من منظور هايدغر

لايه نيكي ئەمشەرە لەسەر مەزەهەبی کوردان بوو کە سوننی بوون و ئەمەش بە مەترسی هەژمار دەکرا بەرامبەر بە دەسلاتی سەفەوییەکان و خانیش هیچ خۆی کەمتر نابینیت لە شاھ عەباس و دەلی : گەر ئەو شا بیت ئەمنیش خانم و خۆیان ئامادە دەکەن بۆ شەر و دەلی قاتلی هەموویانم و بەرگرییەکی بەهێز بەرامبەر سوپای ئەسفەهان پایتەختی شاعەباس دەکەن و زۆر زیانیان بەردەکەوت ، بەلام بەهۆی خیانتی حەمەدبەرگی لیتان کە شوینی سەرچاوەی ئاوی قەلا بۆ دوژمن ئاشکرا دەکات زەفەریان پێ دەبەن و ئاویان لێدەگرنەووە و سەختیان دێتە پێش ، بەلام بە لوتفی خاوی گەورە لە هاوین بەفر دەبارێت و کۆگاکی ئاوی قەلا پێ دەبێن هەرچەندە قەلاکە دوا بەرگرییەکی چڕ و پڕ داگیر دەکەیت ، بەلام بەرگرییەکی قارەمانانە لەلایەن خانی لەپزێین و هاوڵاتی دەبینرێت :

خانیک رابوو لە کوردانە / کێ بوو لە حەمەد بەگی لیتانە / پرووی رەش پێ دەگەڵ جووانە / لەسەر یەک نیمچوون نالانە / زیز بوو چوو بوو نیو ئەوانە / پێی نیشان دان سۆلەخانە / کێ بوو کافری پێ ئیمانە / تێیان کرد هاش و دەرمانە / پێی قەردەبوون موسوڵمانە / لەوان بوو رۆژی تەنگانە / لەکنیان ئاخرەت زەمانە / چەند گریان ئەو خاتوونانە ٢٠٩ /

خاتونیک دێ بە فەقیری / چۆکی دادەدا لە پیش میری / خان سەلا لە منی فەقیری / خان ئاوی نییە پێی بکەین هەویری / خان حەیفە توێ مودەیری / خان بە خەزایە مەشغولە / کێ بوو لە خانی لەبێزێنە / لە شەرافەتی خاتونی شیرینە / بەفرێک باری بە هاوینە / لە شەرافەتی خانی لەبێزێنە / هەوشە و روژان بەوی ژینە / رایان وابوو بە هەزاری / سوار کەن خەری برینداری / بە چەپەر بچێ بۆ خەزمەت خۆنکاری ٢١١

هەرچەندیکیش چاوەڕێی هاوکاری پۆمیەکان دەکەن کە بە هانایانەو بچن ، بەلام هیچ یارمەتیدانیک لەلایەن ئەوانەو بەدی ناکرێت و لە کۆتاییدا خۆیان بریاری نەبەردیکی سەخت بەرامبەر بە لەشکری سەفەویی دەدەن :

خان عەبدال و کاکە خانە / حەوت شەوان و حەوت رۆژانە / شەریان دەکرد بە شیرانە / شیران نەیاندى کێلانە / لەشکەوتن وەکی گردانە / خۆین رۆی هەر وەکی جۆگانە / بالچۆغە شیران نەمانە / شەهیدیان کرد کاکەخانە ٢١٥

پاش شەهیدبوونی کاکە خان خاتونەکانی قەلا بریار دەدەن خۆیان لە قەلای چلکەوان فری بدەنە خوار و خۆیان رادەستی دوژمن نەکەن :

شەهیدیان کرد کاک ئالیه / هاوار و رووړ دمدە / کێ بوو لە خاتوونی خانی / قبول ناکەن کافرستانی / خۆمان هەندەدێرین لە چلکەوانی / ئەوی دمدی بەردی دەلان / جیگەیی خانوو خان ئاودەلان / ئیستا بووی بە مەسکەنی خەرته لان ٢١٧

جیاوازییەکی تری ئەم داستانە کوردییە ، لەگەڵ سەرچاوە میژوییەکان ئەوەیە کە لە سەرچاوە میژوییەکان پاش ئەوەی قەلاکە داگیر دەکەیت لەلایەن قزلباشەکانەو کوردەکان بە یەخسیری و بە دەستکەوتی شەر دەبردێتە سەرای سەفەوی و ئەسیر دەکێن . (اسکەندەر بەگی تورکمان : ١٠٠١) ، بەلام لە داستانەکە دەلی کە سۆلتانی عوسمانی هێرش دەکاتە سەر سوپای قەجەری سەفەویی و شکستیان پێ دێ و خەلکی دەکاتە موسوڵمان کە مەبەستیان سوننیه و مرگەوتیان بۆ ساز دەکات و بانگ دەدات و ئەو جا دەگەرێتەووە :

دەلی بە ئیزنی خولای / لەسەر پشتیوانم پیغمبەر / دەچم بۆ سەر شای قەجەر / راوەستان لەسەر وەحدان / ئەسپی خۆیان نالیدان / خروش کەوتە کۆلانان / بە داو دەکەن پێکۆلی / و دەرە کەوت لە ئەستەنبولی / کەنگی وەکم وی توولی ٢١٨ / وەزیری ئەستەنبولی کیایە / حەوت سەد تۆپیان هینایە / دەلبادان پێچرایە / بەرەو قۆشەنی شاھ ئەگەر ئاوریان دایە / سەد هەزاری کوزرایە / یا خولاخوش پێ

سولتان / له ئيسپه هانی گرت دیوان / نامی کردن موسولمان / مزگهوتی له بو دانان / بانگی حقی له نیو دان / نهو جار گه راوه سولتان ٢٢١ ئۆسکارمان / پاشان بهم دیره کوتای به بهیتی دمد دیت له توهفه می موزه فیه دا : / ههر چه ندی گیای سهر دیتی له چهوشان ، له زه نویران / سه د هه زار سه له وات له پیغه مبهری ده گهل گویدیران ٢٢١

لیره دا له و جیاوازیه دا هیزی داستانمان بو دهرده که ویت به تایبهت له بهیتی دمددا ، چونکه دهنگبژ له کوتاییدا ناخی پر نازاری خوی بهوه هه لده ریژیت که به تاسه بووه که تۆله ی خانی بیینی و بهو شیویه که به دلی خویته کوتاییه که ی داده ریژیت و دهیکاته هه توانی برینه کانی ، چونکه کوتای پیروداوه که به لایه وه جهرگر بووه له ری بهیته وه تۆله ی هاو زمانانی خوی ده کاته وه و سولتان عوسمانی ده کاته فریاد ره سی لئقه و ماوان و زالیده کات به سهر شای سه فیه ویدا و دلی گوئگری کورد ناویک ده خواته وه و کلپی دلی که میک ده گیر سیته وه ئه مه ش هیزی بهیته .

بهیتی دمد وههر به خوی ، ناوه رۆکی قاره مانیه تی هه یه و پیویست ناکات چاو له پروداوی قاره مانیه میلیه تانی تر بکه یین ، پروداویکی میژووی ده بیته هه وینی ئه م بهیته و بهیته ی هه و لیدا وه به شیویه کی ره سه ن ، که بهیتی کوردیه بهاس له قاره مانیه تی خانی له پزیرین و هاوه لانی بکات و له ههر شوئینیش که پتی خۆش بووه دلی خوی هه لره شتووه و نه نیا گیره وه ی پروداوه میژوویه که نه بووه ، که واته ده توانین بلین داستانی قه لای دمد داستانیه کی ره سه نی کورده واریه که سهره رای هاوبه شی هه ندیک لایه نی له گهل داستانه جیهانیه کان که ناوه رۆکی قاره مانیه تی هه یه لایه نی ره سه نایه تی و خۆمالیشی تیدایه و داستانیه کی قاره مانیه تی میژووی کوردیه .

ده توانین بلین ئه مه هه نگاوێکه بو دورکه و تنه وه له میژوو هاتن بو نیو باوه شی ئه دهب ؛ چونکه له نیو ئه دهبه که به خه یال و هه ست و سۆز پیکه وه ، ده توانین وینه یه کی نوێ ئه ده بی بخو لقینین .

٢-٣ زمان وهک "مالی بوون" و پاراستنی ناسنامه

داستانی قه لای دمد داستانیه کی ره سه نی کورده واریه و له چه ندین ناوچه ی کوردستانی گهره به یی تایبه تمه ندی زاراوه ی ناوچه که نمونه ی زۆرمان هه یه و لیره دا چه ند نمونه یه ک له بهیتی دمد ده خه ینه بهر بهاس یه که م بهیتی دمد له لایه ن قه ناتی کوردۆ تۆمارکراوه و به م شیویه بهاسی هه وه له کانی ده کات:

من هه موو چیرۆک داستانه دمدی په ندیت پشینه ان ژزاری کوردیت ژی کوردستانه رۆمی ئه رمه نستانی و هینه ک ژی زاری کوردیت ئازهر بایجانی نبیسینه ئه و کورد ژ نه حییه وانی قهرسی و نه حییه که ناریت سینووره کورازه ربایجانی نیفیسینه ئه و کورد ژن نه حییه وانی قهرسیه و نه حییه که نارته سینووری رۆمی عه جه مان و ژن نه حییه سورمه لی هاتبوونه ده شته ئیریقانی نه حییه ئه پارانی یان تالینی و ئه شته رخانی . گوته مامۆستا عه لادین سه جادی راسته مه سه له ئه م هیلدن داستانه دمدی ئه و داستانه هه تا نکا له ناو خه لکی کوردا له گه لیک جیهان بزار تیگوتنی تیسترانی و قسه کردنی تیدا به ره ی ئه وه ی دهرقه خانی کورد ده بوو یته به ره ی ئه وه ل دهرقه خانی کوردان یانی ژی خانی چه نگزیرین تیگوتنی کو ئه و ئیتیم بوویه دهرۆ پی دهرۆ ده گریا قسه ده که ن کو خان چه جه شاعه باس دیبه ر شیفانی ره فۆکی هه سپی فی پاشی خان به ری جهردی دده ناهیلی جهردی هه سپی شا بن هه تا پینجی هه سپی شاش ده ستی جهردی خلاس دکا له سه ردا ده ستیه کی خان سه قه ت دیبه ر شاعبازی بهر قهره مانیه ی خان خه لاتی دده خان ده ستیه کی زیر جی دکه و نافی خانان داتینه سه ر وی ((٢٨ ق کوردۆ)).

التاريخ والبيت في ملحمة دمد: قراءة من منظور هايدغر

لهم گیرانه وهدا هۆکاری ریزگرتنی شاعه باس له خانی بۆ پاراستنی ئەسپه کانی شاعه باس ده گه ریتیتته وه و پاشان له لای پاشا ده مینیت و خزمهت ده کا و له بهر پاراستنی ئەسپه کانی له جهرده کان دهستی ده په ریت و شا فرمان ده کات که دهستیکی زیڕینی بۆ دروست بکه و پاشان چۆنیهتی دروستکردنی قه لا و ویستی سه ره به خۆی خان ،باس ده کات و پاشان رووداوه کانی دم ده م ده گیریتته وه و ههروه ها خیانه تی مه حموود مه رکانی باس ده کات :

شاه پرسی خانۆ چ قه ومییه / خان جابدا / ئەف ئیغار بوو هیشتا درهنگ بوو / جهرده گران ده رکهت بوو / په فۆیه هه سپی شاه خستبوو / خان دوو جهرده کهت بوو / ری له جهرده بریبوو / سیاریک ژ جهرده کوشت بوو / چه کئ سیاری هلگرت بوو / چه کی هه سپی ئەوی سیاری سیار بوو بوو / شه په کی گران کربوو / ینجی میژی جهردی کوشتبوو / پینجی ئەخرمه ئیناندبوو / په فۆی هه سپی شا زیفراندبوو شاعه باس گوت :

کورۆ زوو بکه و بله زین / قورسی زیڕه ژمال بین / ناو عیلا بگه رین / هۆسته کارا بگرن بین / زیر له گه نادا بجه لین / ملی خانی بجه برین / وانا کربوو له زاندبوو / قورسی زیر ژمالا ئیناندبوو / ناف له گه نادا هه لاندبوو / ملی زیرین ژ خانرا کشاندبوو ((١٩٠ کوردویش

باسی خیانه تی مه حموود مه ره کانی :

مه حموود دزیکا فا کاغه زه ک نفیسی- گوت : سه ری کانی بن چییه له فلان جی، بن فلان گ که فردایه ، هه ره که هون کانی نه ده و نه سه کناندنی ، هون چل سائه به خان نکار . وهی محموودی مه ره کانی / کول سه رته زمانی / بروسک سه رته دا بباری / تو بووی سه به بی مالا خانی / ته گوت بن فلان چیا سه ره کانی / کاغه زه کاغه ز سه ری تیرفا گیردانه / راست سه ره عه سکه ره شاه دا شانده / له بن چییه سه ره کانی / هات کاغه ز پپچاندی / سه ره عه سکه ری شاهدا شاندى / بن زنا ره سه ره کانی ٢١٠ کوردویش

مه حموودی مه ره کانی په فو چوو ده ربازی ناف عه سکه ری شاه بوو ، ئەفا یه کا عه لامی شاه کرن ئەوی گوت : محموود ئەف کاغه ز ته ئافیتییه ؟ محموود جابدا گوت : من ئافیتییه . شا پرساری لی ده کات بۆ چی خیانه تی له خانه ی کردوو و ئەویش ده گیریتته وه که هه موو رۆژیک کیسه یه کی زیری پیم داوه به لام ئیواره یه ک درهنگ که وتوو و که نه ها تو وه ته وه خواردنیان بۆی نه هیشتوو و ته نیا نانکیان پیدایه و شاعبا ز ده لی تو که هه موو رۆژیک کیسه یه ک زیرت وه رگرت وا خیانه ت له خانه یه ک کرد ده بیته له گه ل ئیمه چۆن بیت و ((لازمه ته بکوژن . ئەو دانه بهر ده فی لوولا توپی و ئاگری توپی کرد وه سا ژی مه حموود شانده جه هه نه می ٢١١))

هه مان رووداوی له ناوه رۆکدا یه ک بابته به لام گیرانه وهی له هه ره ناوچه یه ک به پی شیوه زاری که سه که ده گۆریت :

مه حموود مه له کانی خانی کوردا ده خه یده / ئەوی کاغه زه ک دنفیسی- / دگوته شای دگۆ / قه واته خانکی کوردی زه فه / تونکاری که لا ژ بیستی / هه فت سائه دنی ژی شه ره / تالا شاوینییه / وه ک جیکی تراپیم / تی خانکی کوردا که لی ره هه ت ژ بیستی / ئافا وی تی چیا ی ژوورینه / بنی عه ردی کاریز کرییه / ئاف ئانییه که لییه / وه کی بی ئاف بمینه / وی ته سلیمی ته بقه / ئەوی کاغه ز تیری دا / شه ف داویت ناف عه سکه ری شا / نه فه ره کی شا هیلدایه / کاغه ز دده خاندنی / مزگین ده کات نافه عه سکه ری وی / دده دهستی شایه / شا خوه خوا سه ره ته ختی خوه په یا دبوو / دچوو سه ره چیا ی ژورینه / ئوساژی گلی پاس بوو / ئاف ددا قه تاندنی ((٦٢ حجی جندی

پاشان مهحموودی خیانه تکار دهچیته لای شا و دوچاری هه مان سزا ده بیته وه و ده کوژریت :

سفی مهحموودی مهله کانی رابوو ، ئاف تونهیه/ خهیدا وی سهر چیه/ سههته کی درهنگ
گه هیشتییه خاری/ خارن ژیرا نمایه/ ئەف رهقییه ، چوویه ناو عهسکه ری شایه/ شاگو: کورۆ ته چما
کاغهز شانیدییه/ عائیلخا تا هندهک بوو، چیهی ؟/ گو عائیلخا من زهف بوو/ مههی سهذ زیری زهر
بوو/ گو: لی ته چمه ئەو کاغهز دشانده ؟/ گو: ئەز خهیدی بووم/ شاگو: بؤنا چ بوو ؟/ سههته کی
درهنگ گهیشتمه خاری، خارنا من نههیشتنه/ گو: ئەز نکارم قاسی وی عائیلخی بدمه ته، ته بؤنا گلیکی
ئەف خه بهر ئانی سهری ویا/ تی ئوسا ژی بیی سهری من/ مهحموودی مهله کانی دکوشته ((٦٣ جندی

حجی جندی له گیرانه وهیه کی دیکه بهم شیویه خیانه تی مهحموود مهله کانی تۆمار دهکات:

خان دمد: رهشۆ موورادیان گوژییه ٧٠٠ سالی. نهخوهندی، بنهلی گوندی شاهابلوری
ناهشاهاب له سهر نههییا خارا باخلاری. رهشۆ مرادیان له قهزا شاتاخێ له گوندی کاجیتی ژ دیا خو
بوویه. ژگونددا رهنجبهری چنن و چاندن کریه. ((٢٣١

خانی له نیو قه لادا تووشی گرفت ده بیت و ده لیت کی له گه لم ده مینیته وه و ده لی من ته سلیم نابم
کی دهیه ویت بجیته مالی خووی و کی ده مینیته وه ؟ هه موو ده میننه وه ته نیا مه موودی نامینیت و ده لی :

خانۆ ده ستورا من بدی/ ده ستورا وی ددن/ ده ری لی فه دکن،/ ده ره چادرا خه لیلی باخدا،/ شای
عه جهه م گازی دکه/ ده ره جهه شایی عه جهه م./ شای عه جهه م دی: مه موودی نه مایی/ چته خرابی دیت
خانی خولامی من/ گو ههر رۆژه سهر مه رتاله ک زیر دنامه/ من بیبهختیا ها کر/ مه موودی لاوؤ
نه مانۆ/ هه یه من سهذ خولام ناگیژه کهریک ناؤ/ خانی خولامی من سهذ مه رتال زیری ته ژری نه دانۆ/ ههر
بین، بین، بین/ مه موودی نمایه بین،/ ده فی لی تۆپا بلفین/ خانی خولام برجی
برهشین/ مه موودی نمایه تین/ ده ف له تۆپا دلفین،/ دافین لی خانی برجی دخیین،/ ههر وه سا له کی
خۆرا دجه/ شاعه جهه م دی: بلا دلی خانی خولامی من ژمن نه مینه/ ئافا وان ک ده قه ته، ((٩٠ جندی

له گیرانه وهیه کی دیکه دا یه شار کاپلان تۆماری کردووه له ناوچه ی هه کاری له لایه ن ده نگبێژ و
به بتبێژانی ناوچه که وه، یه شار کاپلان له باره ی تۆمار کردنی داستانی قه لای دمد مه وه ده لیت : مه
ئه فده ستان لی ده به ره هه کاریان ژ ده بی ده دهنگ بێژ و به بیت بێژان وه رگرت و نبیسی- ژیه برک و
ئه فده ستان ده ئالیه کی دن له سهر بوریارکه دیروکی هاتیه ئافوکرن مه خواست له دوو ده قین دیروکی
گیبلی سلوه تی داستانی دیروکی ژیدرخوین مهیدانی ژیبو فی چه ندی ژی مه ئیستیفاده ژیده رین دهستی
یه کی وه رگرتن دی ئاماده کردنه بی خه باتیکی داشیورمه ندی مه بریز پرۆفیسوری هاریکار دکتور
مه تنباریک گه لیک هاریکاری مه کر. لی ره ش به هه مان شیوه، دیسان باسی خیانه تی مه حموود
ده کریت:

بیری خیانهت ده که ویته میشکی مهحموود ئاله کانی و له شه ویکدا خووی له قه لاکه بهرده داته
خواره وه و دهچیته لای شای عه جهه م و پیی ده لیت خانی کوردان فیلت لیده کات و له نیو قه لاکه دا
شیوی شه و نمایه و ئەو فری ته رکه بو تۆی نار دبوو له شیری ده ل دروست بووه و من دمه ووی
سهر چاوه ی کانی قه لات بو ئاشکرا بکه م. شا گه لی مه منوون ده بیت و ئەویش سهر چاوه ی کانی قه لا
بو شای عه جام ئاشکرا ده کات :

التاريخ والبيت في ملحمة دمد: قراءة من منظور هايدغر

نې مهحموودی ئاله کانی / کولکهک بیت سهری ئەزمانی / بوو خهریمی مالا خانی / حالی خانان کرد بهیانی / ئەو مهحموودی باب نمایی / کاخهزهک تیری پیچایی / ئاویتته خیفهتا شایی / شیفه شەئ له ناف نهماپی / ئەو دیل بوو له کەلی زایی / ئەو فری تهر ژبهرمایی / ژ وی رستا هوور بزمارة / مهحموود کی خوهردا خواره / شاهي عهجهه ژ کر پسیره / ئەو مهحموود کی باب نهمايه / سهره کانی بن چيایی / نيشانه بهری با دایی / ئەو محموود کی باب لی مری / سهره کانی بن کهفري / نيشان بهرپر ساسکری / خان پرسيار دکهت : مهحموود کانی / خانو مه روو نهما جيهاپی / خانو جاب ناهيتته دانی / خه بهر ناهيتته گوتهپی / کی گوهلپوويه سهر دنی / خولام با خووی بهر خوه بدهت کوشتهپی (١٤١ کاپلان

باش خيانهتی ، شای عهجهه به مهحموود ده لیت : چیت له من ده ویت ؟ ئەویش ده لیت : خانپهري خيترانی عهبدالبهگم ده ویت ، له بهر ئەوهی خانپهري کچی شابوو ، شاگه لیک بيزار ده بیت و فهريمان ده کات مهحموود به توپ بهند بکهن و بیدهن به قهه قهلاوه و بهو شیويه بگاته حهقی خيانهتی خوئی :

شاهی گوت ديبين و ديبين / توپامهزن هوون خشين / مهحموود کی تی بحه شين / برجید کهليفه پهقین / دا چ جار خولام ل سهری / با خووی خو نهين / توپامهزن وی ئيناندی / مهحموود کی ئاله کانی تی حه شاندی / برجید کهليفه پهقاندی / نې ئەو محموود کی ئاله کانی / کرن توپی بهری وی دان ئاسمانی / گوت دی وی وهجی ژمن کری / ئەو وهجا ته گرتی ژ خانی (١٤٢ کاپلان)

دمد ، گيردراوهيه که ئالييرت سوسين له ١٨٧٠ له زمان کوردیکی بوتانييه وه تواماری کردووه :

چی بوو مهحمووده کی نمایی / کاغهزی له تیر پیچايه / ها قيته خيوهتی شاهه / نيشانی کانی ئوو سولين دايه / کاغهزا ژ بهلگی هورميا / نيشانی کانی سولين دايه / چی بوو مهحمووده کی ئەله کانه / ته کوللک هیده ل بن زمانه / ئەو بوو سه به پی کهلی خانه / ئەو رستا هوور بسماره / مهحموود کو تی چوو بوو خواره / ببين پيشدا بکهه پسیره / مهحموود کو به خولامه ديبته / هه که شهرم و هه که فهيتته / من خولاميه شاه دقيته / شاهي گو : محموود کو ئەله کانی / ئەهی سهو ژ نسلی شهبيتانو / تو بو چ خايين بو دگهل ته مر خانی / ئەری شاهي وایه وایه / ههرو مهتاله ک زير بو من ئينا / ئەفرؤکا مهتاله من نائينا / دگهل وی بوومه خايينه / ئەری مهحموود کو ئەله کانی / سهو ژ نسلی شهبيتانی / با من وی هه پی سی سهد خولامی / ههر رؤ نادهمی که رهک نانی / هه که دگهلمه خايين بين دی نانی / من بیت هه رامه روح ئوو جانه / ده بين ، بين ، بين / توپی مهزن بگه هين / مهحموود کو تپی بهاشين / ديوار کی کهلی بهل سقين / مه ئيناندن ، مه ئيناندن / توپی مهزن مه گه هاندن / مهحموود کو تپقا هه شاندن / ديوار کی کهلی له سقاندن / گو ده هه ره مهحموود کی ئەله کانی / هه پی سهو ژ جنسی شهبيتانی / تو دهوا هه فالی بو من که پی ، پی ته کری / ژ بو ته مر خانه (٩٣ ، حوسهینی سهپان)

مه بهست له هينانی ئەم نمونانه ئەوهيه که بۆمان روون بیته وه کرؤکی چيروکی داستانی قهلاي دمد له هه موو ناوچه کان وهک يه کن و ليره دا ناتوانين هه موو داستانه کان بخهينه بهر چاوی خوینه و بابته تی توپینه وه که شمان ريمان پينادات ، بهلام زیاتر تیشکمان خسته سهر خيانهتی مهحموودی مه ره کانی ، چونکه له تواماری ئەسکه نده ره گی تورکمان له کتیبی میژووی عالهم ئارای عه باسيدا باس لهم خيانه ته ناکریت و داگیر کردنی قهلا به دهستکهوتی قزلباشه کان داده نریت و ئەم بابته له نیو بهيته کوردییه کانی دمد له لایه نه بیتبیز و خوشخانه کانی ناوچه جیاوازه کانی کوردستانی گه وره باسکراوه و ئەمهش هه م تواماریکه بو میژووی توامار نه کراو و زولم لیکراوی نه ته وه که مان و له لایه کی دیکه شه وه رۆلی گرنگی به بیتبیز و خوشخانه کان ، روون ده کاته وه له پاراستنی میژوو و ئەدهی توامار نه کراوی نه ته وه که مان .

ههروهه دهتوانين لهه تۆمارانه دا جياوازي شيوه زاره كان ، بهديبكهين و ليكوئينه وه لهه بابته ده لهه چوارچيوه تويينه وه كه ماندا نيه ، به لام سه لمينه ري تهويه كه له بهيته كوردويه كاندا دهتوانين زور لايه ني كوومه لايه تي و ميژووي و ئايني و زمانه واني بخهينه بهر باس و ليكوئينه وه .

ههروهه جياوازي نيوان تهو بهيتانه تهومان بو دهرده خات كه هه بهيتيژيژيكا ناگاداري چيروكي قه لاي دمد بووه و كار له ههست و سوزي كردوو و بهيته كان هه لقولاوي كه سيقي خويه تي و هه چهنه لايه ني هاوبه شيان هه به لام هه به يه كه و تايبه تمهندي خو هه به و باسي زولم و زورداري زالمانه بو سه ر كوردان و بهيتيان كردوو به هه توانيكا بو بريني ساريژ نه بوويان .

گيرانه وه ته حمده كهريم ملخوار نه وه پيروت دمد ١٩٧٢ عه بدولحميد حوسيئي سه پان دمد و حه ماسه ي خاني له بزيژين باسي خيانه تي ته حمده به كي له يه تاني دهكات و ههروهه هاخوه لئداني ژناني قه لا پاش شه هيدبووني خاني و هاوئه كاني :

ته حمده به كي له يه تاني / پرووي رهش بي ده گهل شهيتاني / تهو غه يان بوو ده گهل خاني / لييدا چوكن شاي ئيراني / پتي نيشان دان چاوه ي كاني / سبه ي ده گهل حاره ساني / سه ر ته سكه ر ناكه ن حوكماني / حوكمي قورخانه ناداني / هه شتا باري باروت هاني / شالويان برد بو قه لاني (سه پان ، ٢٠٥) ديسان شا هوكاري خيانه ت له ته حمده له يه تاني ده پرسيت .

شا ده ئي : ته حمده به كي له يه تاني ؟ / بو چي غه يان بووي ده گهل خاني ؟ / غه يانه تيت له سه ر چيه ؟ / ده ئي : قوريان خايانه تيم من نيه / په ليكم نال ده خوازتيه / سه حاتيكا وه حده م گرتيه / نالي زيرين نه مديتبه / گوئي : ده برؤن كوره رامه مين / ته حمده به كم له بو بين / ده توپه گه وري شاتين / به ره و دمد هه ليه ين / قونگره ي سه ري بي بروخين / ده برؤن كورينه و اراكه نه / ته حمده به كم بو بانگ كه نه / له قاسو وخانه ي بده نه / ده توپه گه وري اراكه نه له به ردي دمدى دهنه (٢٠٦ ، سه پان)

پاش تهو خيانه ته كه له هه موو بهيته كاني دمد باسكراوه و ده بيته هو ي پروخاني قه لاي دمد و شكسته يتاني خاني له بزيژين و شه هيدبوونيان ، ئافره تاني قه لاهه بريار ده دن خو يان هه لده نه خواري قه لاهه و مردنيان بي په سنده تر ده بي له وه ي بكه ونه ده ست سوپاي دوژمن :

ئالي مه رديكه بي قسوور / پيه ك له ده ري يه ك له ژوور / قزلباشي ده به يداخ سوور / تهويان ته نگاوت وا له دوور / قه لاي كوردان ده كه ن خاپوور / ياخود خو ش بي ككاليه / به شي خو ي خه زا ده كرديه / هه زاري ده توپانديه / تهو كافري نه حله تيه / شه هيديان كرد ككاليه / خاتونان شينيان بو ده كرديه / له و دوازه خانمي ده رهنگينه / كه وتبوونه واوه يلا و شينه / ده زانن حه جه م بي دينيه / راي بو ده كرده وه ژني گاواني / با بيچينه وه سه ربه نده ني دمدى پينسه دكه واني / خو مان فرى ده ده ينه وه چين به چينه / پاشي خان عه ودا و كاكه خاني ده له پزيژينه / نه كه وينه ده س حه جه موكه ي ده رپيشينه / مردن خو شتره نه ك له و ژينه / كه پتي شاد بي كافري بي دينه / له و دوازه خانمي ده نازداره / له ملي خو يان شل ده كرده وه هيزاره / له به نده ني دمدى له پينج سه د گه زي خو يان فرى ده داوه خواره / خودا روحمي پنده كردن ده بوونه وه به كوژتيكي ده بالداره / بو سولتان سه ليم به گيان ده برده وه داد و هاواره (٢١٥ ، سه پان)

٣-٣- باسي رووداني قه لاي دمد له ميژووي عالم ئاراي عه باسي :

التاريخ والبيت في ملحمة دمد: قراءة من منظور هايدغر

رووداوی تر سه رهه لډانی دژایه تی و یاخیبوونی ئەمیر خانی برادۆسته له کاتی نیشتەجێبوونی شا له ئەردهبیل، که دژایه تی حه سه ن خان و محهمهد پاشای کردوو، چوو نه یو قه لا و مانیگرت و ملکه چ نه بوو و پیگای یاخیبوونی هه لژارد، به ردهوام ده ی و ده لی: که شاعه باس پی باش بوو ئەم بابته به سپیتریت به اعتماد الدوله حاته م به گ، که به هه ر شیوه یه ک لای په سه ند بی ت رووداوه که چاره سه ر بکات به شیوه یه ک له به رژه وهندی ده سه لات بی ت. به م ناو نیشانه بابته که ی تو مار کردوو: (ذکر مخالفت و عصیان امیرخان برادۆست و رفتن جناب اعتمادالدوله به ویلایت اورمی و محاصرقلعه دمد و بیان سوانح حالات) اسکهندهر تورکمان: ٩٧٨

له سه رده می شای به هه شتیدا قه ره تاج ناویه ک که له چینی شاه سه وه نان بوو ... ٩٧٨ له لاپه ره ٩٧٩ دا ده لی ت: (اومرا اکراد که وحشی- سفتان طوایف انسانند) که بو وه لامی بانگه یشتی شاعه باسیان نه داوه ته وه و به شداری شهریان نه کردوو له پیناو سه رکه وتی شاعه باسد ... ده لی ت: ئەمیر خان له رێگه ی وه فاداریدا لایداوه و هه وای خیل افه ت و سه رکیشی. هه یه و به م هۆیه وه قه لایه کی به رز و پته وی بینا کردوو و رۆژیک دی ت که به کاری ده هی نیت، به کوردی ئەمیر خان گو ی له قسه ی هاتنبه ک نه گرت و کوردانی برادۆز نێرده ی پیر بودا قیان کوشت لاپه ره ی ٩٨٨ هه روه ها له باسی سه رکه وتن بو سه ر قه لای دمد باسی ئازایه تی سو پای شاعب باس ده کات که چۆن به زی ره کی و لیها تووی خو یان، سه رچاوه ی ئاوی قه لا له سووله خانه ده دۆزنه وه و پاشان به، کا، پری ده که ن و ئاگری تبه رده دن و ته نگ به دانیش توانی قه لا هه لده چن و پاشان به سه ر قه لادا سه رکه وتوو ده بن و داگیری ده که ن و ئەمه ش شار دنه وه ی خیانه تی مه حموود مه ره کانیه که له نیو به یته کوردییه کاند باسکراوه و هه ری هه که و به ناو ی ک: مه حموود مه ره کانی و له ی تانی مه موود؛ ئەمه ش سه لمینی هری ئەوه یه که به یی دمد لایه نه شاره وه کانی رووداوی دمد که له نیو میژوودا باس نه کراوه پاراستوویه تی و بو نه وه کانی پاشی خو یان گواستراوه ته وه. (ملخوار، ١٩٧٢، ١٤٢)

٣-٤- قاره مانساز ی له نیو ئەده بدا:

خانی له پزیرن و خه لکی نیو قه لا، له بهر ئەوه بوون به قاره مانی میلی، چونکه ه یچ چه ک و که لوبه لیک ی سه یر و سه مره یان نه بوو، ته نیا بو ئازادیخوازی و بیزاری له داگیر که ره به رامبه ر دژمنانیان راوه ستان، ئەمه ش جگه له کاریگه ریه کانی ده سه لاتی شاعه باس بوو، که یه کی ک بوو له گه و ره ترین له شکر ی ئەو کاته. تا کو تایی، له شکره که یان نه یان توانی قه لا که داگیر بکه ن. به هۆی ئەوه، هه رچه نده سه رکرده مه زنا نه شه هیدکران، خه لکی ناوچه که و تا ئەمه رۆش وه ک کورد شانازی به رووداوه کانی قه لای دمد ده که ی و به پاله وانی خو مان ده زانین، که واته بو دیاری کردنی پاله وانی خو مان، نای چاومان له پاله وانی ئەل یاده و شانامه بی ت، به لکو به یی سروشتی فۆلکلۆری و میلی خو مان، پاله وان و داستان و جو ره کانی دیاری ده که ی ن.

دیاری کردنی دوو جو ری داستانی قاره مانیتی:

١. داستانی قاره مانیتی ئەفسانه یی — وه کو پۆسه م و زوراو، پێش له داستانی قه لای دمد به رده ست بوو و به شیوه ی شانامه ی فردۆسی
٢. داستانی قاره مانیتی میژووی — داستانی قه لای دمد که به سه رکرده یی خانی له پزیرن، بووه به داستانیکی فۆلکلۆری و یه که م تو ماری ئەم داستان ه له توحفه ی موزه فره ریبه دایه و ده نگ یێژانی ناوچه ی موکریان له فه وتان پاراستیان.

ترسی شکسته‌تینان له خانی له‌پزیرین : شا‌عه‌باس ترسی شکسته‌تینان و یارمه‌تیدانی رۆمیه‌کان هه‌بوو، چونکه شاعه‌باس ولاتیکی به‌هیزی له ژێرده‌ست بوو و خانی ته‌نیا قه‌لایه‌کی هه‌یه، له‌شکر و هێرشه‌کان به هه‌موو توانای خۆیان دین به دمد.

رووداو‌ه‌کان و خیانته‌تی مه‌حمود مه‌ره‌کانی: خیانته‌تی مه‌حمود مه‌ره‌کانی، ده‌بیته هه‌وی شکسته‌تینانی خانی، نه‌ک به هیزی و گه‌وره‌یی سوپای سه‌فه‌وی، نیشانی توانای پاله‌وانانی قه‌لا، به شیوه‌ی ره‌سه‌ن و فۆلکلۆری کوردی پیشان ده‌دریت.

گه‌وره‌ترین تایبه‌تمه‌ندیه‌کان: به‌یتی دمد داستانێکی ره‌سه‌نی کورده‌واره‌یه، که سه‌ره‌رای هاو‌به‌شی له‌گه‌ڵ داستان‌ه‌ جیهانیه‌کان که ناوه‌رۆکی قاره‌مانیان هه‌یه، لایه‌نی ره‌سه‌نایه‌تی و خۆمالیشی. تیدایه. ده‌توانریت ب‌لێین ته‌مه هه‌نگاوێکه بۆ دورکه‌وتنه‌وه له میژوو و په‌یوه‌ندی به ته‌ده‌بی کوردی و سه‌رده‌مه‌کانی سه‌فه‌وی.

٤- ته‌نجامه‌کان :

ده‌ره‌نجامه‌کان نیشان ده‌ده‌ن که به‌یتی دمد ته‌نها گێڕانه‌وه‌ی رووداوێکی میژوویی نییه، به‌لکوه سیستمی زمانی و کلتوریه‌یه که له‌ رێگه‌ی ته‌وه‌وه ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی پارێزراوه و بۆ نه‌وه‌کان گوازاراوه‌ته‌وه. به‌ پشت‌به‌ستن به‌ بیرۆکه‌کانی Martin Heidegger، تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی زمان وه‌ک “مالی بوون” له‌ به‌یتی دمددا به‌ شیوه‌یه‌کی روون ده‌رده‌که‌ون، که تێیدا بوونی نه‌ته‌وه‌ی کورد نه‌ ته‌نها له‌ رووداو‌ه‌ میژوویه‌کاندا، به‌لکوه له‌ ناو زمان و ته‌ده‌بدا به‌رده‌وام ده‌بیت. هه‌روه‌ها شیکاریه‌کان جیاوازییه‌کی بنه‌رته‌تی نیوان میژوویی فه‌رمی و گێڕانه‌وه‌ی ته‌ده‌بی پیشان ده‌ده‌ن، که په‌که‌مه‌که ته‌نها فاکت و رووداو ده‌گوازیته‌وه، له‌ کاتیکدا دوو‌مه‌که واته‌، هه‌ست و راستیه‌یه‌کی قووتر (Aletheia) ده‌رده‌خات و لایه‌نه‌ شارواوه‌کانی میژوو ئاشکرا ده‌کات. له‌م روانگه‌یه‌وه، به‌یتی دمد وه‌ک “قه‌لایه‌کی زمانی” کارده‌کات که ده‌توانیت به‌رده‌وامی بوون بپارێزیت، هه‌رچه‌نده قه‌لای مادی له‌ناو‌بجیت، و ته‌مه ده‌رده‌خات که ته‌ده‌ب توانا و ده‌سه‌لاتیکی زۆری هه‌یه بۆ گۆڕینی رووداوێکی کاتی بۆ دیارده‌یه‌کی نه‌مر و به‌رده‌وام. له‌ کۆتاییدا، توێژینه‌وه‌که ده‌گه‌یه‌نیت به‌وه‌ی که ته‌ده‌ب نه‌ ته‌نها هاو‌کاریه‌کی میژوو، به‌لکوه بنه‌مایه‌کی سه‌ره‌کیه‌ بۆ تێگه‌یشتن له‌ راستی، پاراستنی ناسنامه، و دروستکردنی مانای بوون له‌ ناو کات و شویتدا.

شیکردنه‌وه و روونکردن	به‌یتی دمد (شاعیرانه/ته‌ده‌بی)	میژوویی فه‌رمی (عالمه نارای عه‌باسی)	رووبه‌ر
میژوویی فه‌رمی زانیاری روون ده‌دات؛ به‌یت رووح و هویت دابین ده‌کات	شاعیرانه، ره‌وشدار، هه‌ستیار	راسته‌وخۆ، ره‌سمی، فاکتی	شیوازی زمان
به‌یت هه‌ست و رووحی نه‌ته‌وه‌یی پێشکه‌ش ده‌کات؛ میژوویی فه‌رمی فاکتی	رووداو‌ه‌کان به‌ شیوه‌ی گشتی و شاعیرانه	رووداو‌ه‌کان به‌ رێگه‌ی راسته‌وخۆ نووسراون	نیشاندانی رووداو
ده‌توانریت هویت و میژوویی نه‌ته‌وه‌ پاراستریت، نه‌ته‌وه‌یان	زمان وه‌ک مالی بوون و	ئامراز بۆ گواستنه‌وه‌ی	پۆلی

التاريخ والبيت في ملحمة دمد: قراءة من منظور هايدغر

زمان	زانیاری	ناشاراوهی	پوون دهکات
پوولی ئهدهبیات	به شیوهی وهسف و تاریخی نووسراو	به شیوهی شاعیرانه و نیشانهی ههست و رووح	بهیت دهتوانیت بنیاتنهری میژوو و پارتیزهری حهقیقهت بیت
پیناسی شوناس و نهتهوه	به شیوهی راستهوخو زانیاری پارتیزراوه	به شیوهی رهوشدار و شاعیرانه هویته نهتهوهیهکان بهرز دهکات	ئهدهبیات و بهیت رووداوئیکی میژوو پگورانکاری دهکات بو ناسنامهی نهتهوهی

سه‌چاوه‌کان :

- بیل، والتر. (۱۳۸۱). بررسی آثار و اندیشه مارتین هايدگر.
- خاتمی، محمد. (۱۳۹۲). مدخل فلسفه هايدگر. تاران: نشر علم، چاپی سییه‌م، ۱۱۲-۱۱۸.
- محمدهد کهمال (۲۰۱۱). فلسفه‌ی بوون، ۸۸-۹۲.
- په‌رویز ظیا شه‌هاپی (۲۰۱۳). تاران: هرمس، ل ۷۲.
- احمدی، بابک. (۲۰۱۶). هايدگر و پرسش بنیادین. تاران: نشر مرکز.
- محمدی، فرهاد. (۲۰۲۴). دو روایت مختلف از رویداد تاریخی جنگ قلعه دمد. نشریه علمی جستارهای نوین ادبی. ۲۲۳،
- محمودزاده، ره‌هه‌ر. (۲۰۱۴). پیکهاته‌ی بهیتی کوردی. زانکو، بوکان.
- مکائیلی، حسین. بهیت له ئه‌ده‌پی فولکلوری کوردیدا. chawykurd.com.
- چه‌مه‌ن ئارا، به‌روز. (۲۰۲۳). شاهنامه‌ی کوردی، به‌رگی یه‌که‌م.
- فقیه زاده، کاوه (۲۰۲۱). چۆله چرا. سقز: گوتار.
- به‌هرام به‌گی، منصور و ساسان (۲۰۲۶). بهیت چیه؟ سقز: خانی.
- اسکندر بیگ تورکمان. تاریخ عالم‌آرای عباسی، جلد ۲. تهران: نگاه.
- سه‌نگه‌ر نازم، ح. و ریزان سالح. (۲۰۱۸). ژانره ئه‌ده‌بییه‌کان. هه‌ولیر: ناوه‌ندی رۆشنیری ئاویر.
- ئوسکار مان. (۱۹۸۶). تحفه‌ی مظفریه (هیمن. مه‌باباد: سیدیان.
- قه‌ناتی کورد و کوردویف. (۱۹۷۶). کوومه‌له تیگستی فیلکلوری کوردی له زاری کورده‌کانی سو‌قیه‌تیه‌وه. چاپکراوه‌کانی کۆری زانیاری کورد.
- سه‌پان حوسینی عه‌بدولحه‌مید. (۲۰۱۷). دمد و حه‌ماسه‌ی خانی له‌بزی‌پین. سلیمانی: ئه‌نیستیتیوی که‌له‌پوری کورد.
- دمد فیلکلور حه‌جی جندی. (۲۰۰۷). پیداجوونه‌وه‌ی ئه‌حمده قهره‌نی ئاراس. هه‌ولیر: چاپی یه‌که‌م.
- که‌پلان، یاشار. (۲۰۱۹). داستانا که‌لا دمد و خانی له‌بزی‌پین. زاخو: وه‌کۆلینه‌کا ئه‌ده‌پی و دیروکی.
- که‌مال، محمد. (۲۰۱۴). فه‌لسه‌فه‌ی بوون (چاپی یه‌که‌م). تاران: چاپخانه‌ی رجایی. (۸۸-۹۲)
- مرادی، فرید. (۲۰۱۲). تاریخ عالم‌آرای عباسی (جلد ۱، صفحه ۱۱). تهران: نگاه.

التاريخ والبيت في ملحمة دمد: قراءة من منظور هايدغر

- بهرام به گی، م. & ساسان. (۲۰۲۵). بهیت چیه؟ سقز: خانی. (۳۶)
- محمدی، فرهاد. (۲۰۲۴). دو روایت مختلف از رویداد تاریخی جنگ قلعه دمد. نشریه علمی جستارهای نوین ادبی (۲۲۳)، ۲۶.
- مونشی / محمدهد که مال — بوون و داهیتان، که مال، م. (۲۰۰۴). بوون و داهیتان (چاپی یه که م). سهردهم: سلیمانی. (۷۹۰).
- قه ناتی کورد، & کوردویف. (۱۹۷۶). کۆمه له تیکستی فیلکۆری کوردی له زاری کورده کانی سۆقیه تیه وه (تۆمار کراوه له چاپکراوه کانی کۆری زانیاری کورد، پیشه کی و پیاچوونه وهی ئه وهره حمانی حاجی مارف.
- سه پان حوسینی عه بدولحه مید. (۲۰۱۷). دمد و حه ماسه ی خانی له بزترین (چاپی یه که م). سلیمانی: ئه نیستیتۆی که له پوری کورد.
- دمد فلکۆر حه جی جندی. (۲۰۰۷). پیداجوونه وهی ئه حمده قهره نی ئاراس (چاپی یه که م). هه ولیر.
- که پلان، یاشار. (۲۰۱۹). داستانا که لا دمد و خانی له بزترین (وه کۆلینه کا ئه ده بی و دیروکی، چاپی ئیکی سه نته ری زاخۆ بۆ وه کۆلین کوردی.
- که ریم ملخوار، ئه حمده. (۱۹۷۲). نه وهی پیرۆت دمد. دمد، سه. حوسینی سه پان. (چاپی یه که م، ص. ۱۴۲).
- Heidegger, M. (1962). *Being and Time* (J. Macquarie & E. Robinson, Trans.). Harper & Row. (Original work published 1927)
- Heidegger, M. (1971). *Poetry, language, thought* (A. Hofstadter, Trans.). Harper & Row.
- Heidegger, M. (1998). *Pathmark* (Letter on Humanism, trans. not specified). Cambridge University Press.
- Heidegger, M. (1949). *Existence and being* (Trans. not specified). Macquarie & Robinson.
- Heidegger, M. (1395/2016). محمد رهزا جوزی (هولدرلین و ماهیت شعر. تاران، پرسش. Trans.).
- Heidegger, M. (1395/2016). نشر. عباس منوچهری (شعر، زبان، اندیشه. مولى. Trans.).
- Inwood, M. (1997). *Heidegger: A very short introduction*. Oxford University Press.
- Guignon, C. (Ed.). (1993). *The Cambridge Companion to Heidegger*. Cambridge University Press.
- Heidegger, M. (1962). *Being and Time* (J. Macquarie & E. Robinson, Trans.). Harper & Row.
- Heidegger, M. (1971). *Poetry, language, thought* (A. Hofstadter, Trans.). Harper & Row.
- Heidegger, M. (1998). *Pathmark* ("Letter on Humanism").

resources:

- Bimmel, Walter. (1381). Research on the Works and Thought of Martin Heidegger.
- Khatami, Mohammad. (1392). Introduction to Heidegger's philosophy. Tehran: Nashr-e-Alam, 3rd edition, 112-118.
- Mohammed Kamal (2011). Philosophy of Being, 88-9
- Parviz Zia Shahabi (2013). Tehran: Hermes, p.
- Ahmadi, Babak.(2016) Heidegger and the Fundamental Question. Tehran: Markaz Publishing House.
- Mohammadi, Farhad. (2024). Two different narratives of the historical events of the Qala war. Scientific Publication of New Literary Gestures,
- Mahmoudzadeh, Rahbar (2014). Kurdish verse structure. University, Bokeran.
- Makaili, Hussein. Verse in Kurdish Folklore Literature. chawykurd.com.
- Chaman Ara, Bahrooz. (2023). Kurdish Shahnameh, Vol.
- Faqiazadeh, Kawa (2021). empty lamp. Saqz: Discourse.
- Bahram Beg, Mansour and Sasan (2026). what's the verse Saqz: Khani.
- Iskandar Big Turkman.. Tarikh Alam Arai Abbasi, Vol. Tehran: Look.
- Sangar Nazim, H. and Rezan Salih. (2018). Literary genres. Erbil: Awer Cultural Center.
- Oscar Mann. (1986). Tahfay Muzaffaria (Hemn . Mahabad: Syedyan.
- Kurdish and Kurdwife channels. (1976). Kurdish folklore texts from the mouths of Soviet Kurds. Publications of the Kurdish Information Forum.
- Sapan Hosseini Abdulhamid. (2017). Damdam and Khani's enthusiasm. Sulaimani: Kurdish Culture Institute.
- Damdam Folklore Haji Jundi. (2007). Reviewed by Ahmad Qarani Aras. Erbil: 1st edition.
- Kaplan, Yaşar. (2019). Dastan of Kala Damdam and Khani Lepzerin. Zakho: Literary and Historical Research.
- Kamal, Mohammed. (2014) The Philosophy of Being (1st ed.). Tehran: Rajaee Printing House. ((88-92(
- Moradi, Fried. (2012). Tarikh al-Arai Abbasi (Vol. 1, p. 11). Tehran: Look.
- Bahram Beg, M., & Sasan. (2025). what's the verse Saqz: Khani.(36(

- Mohammadi, Farhad. (2024). Two different narratives of the historical events of the Qala war. 26. Scientific Publication of New Literary Gestures (223.)
- Munshi / Mohammad Kamal — Existence and Innovation, Kamal, M. (2004). Existence and innovation (1st ed.). Sardam: Sulaimani. (790.)
- Kurdish Channel, & Kurdwife. (1976). Kurdish folklore texts from the mouths of Soviet Kurds (recorded in the publications of the Kurdish Information Society, introduction and review by Awrahmani Haji Marf.
- Sapan Hosseini Abdulhamid. (2017). Damdam and Khani's Epic in Bzerin (1st Edition). Sulaimani: Kurdish Culture Institute.
- Damdam Folklore Haji Jundi. (2007). Reviewed by Ahmad Qarani Aras (1st edition). Erbil.
- Kaplan, Yaşar. (2019). Dastana Kela Damdam u Khani Lepzerin (Wakolinaka Adebî u Dirokî, Chape Eki Zakho Center for Kurdish Research.
- Karim Malkhawar, Ahmad. (1972). I am the descendant of Pirot Damdam. Damdam, Sa. Hosseini Sapan. (First edition, p. 142.)
- Heidegger, M. (1962). Being and Time (J. Macquarie & E. Robinson, Trans.). Harper & Row. (Original work published 1927)
- Heidegger, M. (1971). Poetry, language, thought (A. Hofstadter, Trans.). Harper & Row.
- Heidegger, M. (1998). Pathmark (Letter on Humanism, trans. not specified). Cambridge University Press.
- Heidegger, M. (1949). Existence and being (Trans. not specified). Macquarie & Robinson.
- Heidegger, M. (1395/2016). Hulderlin and the nature of poetry (Mohammad Reza Juzi, Trans.). Tehran, Press.
- Heidegger, M. (1395/2016). Poetry, Language, Thought (Abbas Manouchehri, Trans.). Molly Publishing House.
- Inwood, M. (1997). Heidegger: A very short introduction. Oxford University Press.
- Guignon, C. (Ed.). (1993). The Cambridge Companion to Heidegger. Cambridge University Press.
- Heidegger, M. (1962). Being and Time (J. Macquarie & E. Robinson, Trans.). Harper & Row.

التاريخ والبيت في ملحمة دمد: قراءة من منظور هايدغر

- Heidegger, M. (1971). Poetry, language, thought (A. Hofstadter, Trans.). Harper & Row.
- Heidegger, M. (1998). Pathmark ("Letter on Humanism.")

مجلة مركز بابل للدراسات الإنسانية ٢٠٢٦ المجلد ١٦ / العدد ١٠

